

Západočeská univerzita v Plzni

FAKULTA PEDAGOGICKÁ

KATEDRA ČESKÉHO JAZYKA A LITERATURY

PRÓZA 70. A 80. LET

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Lucie Jírovcová

*Specializace v pedagogice, obor Český jazyk se zaměřením na vzdělávání
léta studia (2008 - 2012)*

Vedoucí práce: *PaedDr. Jiří Staněk, CSc.*

Plzeň, 2012

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně s použitím uvedené literatury a zdrojů informací.

Plzeň, 8. června 2012

.....
Lucie Jírovcová

Poděkování

Děkuji vedoucímu bakalářské práce PaedDr. Jiřímu Staňkovi, CSc. za věnovaný čas, ochotu, hodnotné rady a připomínky při zpracování bakalářské práce.

OBSAH

1	ÚVOD.....	1
2	ZMĚNY VE SPOLEČNOSTI OD POČÁTKU 50. LET DO POČÁTKU 70. LET SE ZAMĚŘENÍM NA ZMĚNY V OBLASTI LITERATURY	2
2.1	VÝVOJ SPOLEČNOSTI V 50. A 60. LETECH	2
2.2	SITUACE NA PŘELOMU 60. A 70. LET.....	4
3	CHARAKTERISTIKA JEDNOTLIVÝCH KOMUNIKAČNÍCH OKRUHŮ.....	6
3.1	EXIL	6
3.2	SAMIZDAT	7
3.3	TZV. OFICIÁLNÍ LITERATURA.....	8
3.4	PROMĚNY POETIKY	9
3.4.1	PROMĚNY TEMATIKY.....	9
3.4.2	PRACOVNÍ PROSTŘEDÍ.....	10
3.4.3	HLEDÁNÍ Kladného hrdiny	10
4	PRÓZY ZVOLENÝCH AUTORŮ JEDNOTLIVÝCH KOMUNIKAČNÍCH OKRUHŮ	11
4.1	OFICIÁLNÍ LITERATURA	11
4.1.1	VLADIMÍR PÁRAL – MLADÝ MUŽ A BÍLÁ VELRYBA	11
4.1.2	JIRÍ ŠVEJDA – HAVÁRIE	16
4.2	LITERATURA SAMIZDATU.....	20
4.2.1	LUDVÍK VACULÍK – MORČATA.....	20
4.2.2	IVAN KLÍMA – LÁSKA A SMETÍ.....	25
4.3	EXILOVÁ LITERATURA	31
4.3.1	JAN NOVÁK – MILIONOVÝ JEEP.....	31
4.3.2	JAN PELC – ... A BUDE HŮŘ	36
5	POKUS O SYNTÉZU	42
6	ZÁVĚR.....	44
7	SEZNAM LITERATURY	46
7.1	PRIMÁRNÍ LITERATURA.....	46
7.2	SEKUNDÁRNÍ LITERATURA.....	46
7.3	ČASOPISECKÉ ČLÁNKY	47
8	RESUMÉ.....	48

1 ÚVOD

Jako téma své bakalářské práce jsem si zvolila prózu 70. a 80. let. Tato práce poukazuje na rozdílnosti mezi třemi komunikačními okruhy, v nichž se v této době publikovalo, a to literaturu oficiální, samizdatovou a exilovou.

Cílem této práce je interpretace jednotlivých děl těchto tří komunikačních okruhů. Zároveň chceme poukázat na rozdílnosti v tématech, prostředích a charakterech postav, podle toho, jak se od sebe tyto tendence lišily s ohledem na jednotlivé okruhy.

Primární literaturu jsme zvolili tak, aby co nejlépe reprezentovala jednotlivé proudy literatury.

Bakalářská práce je rozdělena do čtyř částí.

V první části nazvané „Změny ve společnosti od počátku 50. let do počátku 70. let se zaměřením na změny v oblasti literatury“ se zabýváme vývojem kulturně-politické situace, jež měla velký vliv na literaturu.

V druhé části práce jsou charakterizovány jednotlivé okruhy literatury, v nichž se vyvíjela literatura v oficiálním proudu, a také to, s jakými obtížemi vydávali svá díla autoři v exilu, kteří byli daleko od domova, a tím pádem byly jejich podmínky velice ztížené. A nakonec se zaměříme na to, jaké problémy měli autoři píšící v samizdatu. V závěru kapitoly poukážeme na charakteristické rysy proměn poetiky.

Třetí kapitola je věnována vybraným prózám zvolených autorů. Snažíme se zde podrobněji rozebrat vybraná díla s ohledem na to, v jakém okruhu vznikla. Kladli jsme převážně důraz na to, jakou tematiku si zvolení autoři vybírali, na prostředí, ve kterém se hrdinové často nacházejí, a na vývoj jednotlivých postav. U každého rozboru zmiňujeme i ohlasy, které díla vyvolala u kritiků.

V závěru bakalářské práce se pokoušíme o syntézu získaných faktů, kde nastiňujeme situaci literatury po roce 1989.

2 ZMĚNY VE SPOLEČNOSTI OD POČÁTKU 50. LET DO POČÁTKU 70. LET SE ZAMĚŘENÍM NA ZMĚNY V OBLASTI LITERATURY

2.1 VÝVOJ SPOLEČNOSTI V 50. A 60. LETECH

Ač si lidé mysleli, že se po válce ožíví názorová různorodost a budou se užívat pestré literární metody, nebylo tomu tak. Poté, co se v únoru roku 1948 dostala k moci v Československé republice komunistická strana v čele s Klementem Gottwaldem, která chtěla „znárodnění kultury“ a kladla důraz na to, že literatura začne představovat vzdělávací roli v novém socialistickém státě, bylo jasné, že se tak nestane. Jako jediná plně poplatná literární metoda byl prohlášen na sjezdu československých spisovatelů v roce 1972 socialistický realismus. Jedinou závaznou literární metodou byl socialistický realismus a všechny jiné literární přístupy a postupy byly zakázány.

Spisovatelé, kteří nechtěli psát tímto způsobem, byli umlčeni, nemohli publikovat nebo byli dokonce odsouzeni ve vykonstruovaných procesech a uvrženi do vězení. Uvěznění spisovatelé byli například Michal Mareš (1. spisovatel, jenž byl uvězněn.), Zdeněk Rotrekl, Jan Zahradníček či Jiří Kolář. (Janoušek, 2007)

Tímto se dosáhlo jediného: Celé literatura byla nucena hovořit stejně, a to jednotvárně a shodně. Konaly se různé akce, které měly za úkol vychovávat společnost. „*Mladá generace tak měla být formována již zcela v socialistickém duchu, což byl jeden ze stěžejních předpokladů naplnění tzv. kulturní revoluce.*“ (Janoušek, 2007, s. 46)

Mnoho autorů se pro socialistický realismus nadchlo. V jejich dílech se objevovali hrdinové, kteří byli pro všechny vzorem. Všechna díla si byla v této době podobná jako vejce vejci, jelikož se autoři v dílech nepokoušeli o společenskou analýzu, ale skutečnost zde nahrazoval zidealizovaný obraz budoucnosti. I Václav Řezáč se pokusil psát v duchu metody socialistického realismu. Jeho cílem bylo napsat trilogii, první část, *Nástup*, byla o poválečném osidlování pohraničí, ale již při druhé části, *Bitvy*, zjistil, že slabiny této literární metody nelze překonat, a tak trilogii nedokončil. (Čulík, 1990)

V polovině 50. let ztratili spisovatelé veškeré iluze o tom, že by v této době, kdy je česká literatura oklešťována normami, zákazy a nařízeními socialistického realismu, mohla vzniknout nová mistrovská díla. Pomalu se začali odvracet od budovatelských románů a

přišli s novým pohledem na druhou světovou válku, o níž v předchozím období spisovatelé psali většinou z osobní zkušenosti. Taková díla začali psát například Karel Ptáčník či Norbert Frýd. (Čulík, 1990)

Příznivější podmínky se začaly objevovat po XX. sjezdu Komunistické strany Sovětského svazu, který se konal v únoru roku 1956, a to vystoupením Chruščova, který pronesl při tajném zasedání řeč o Stalinových zločinech. (Janoušek, 2007)

Po II. sjezdu československých spisovatelů, který se konal roku 1956, popadli čeští spisovatelé svoji příležitost a jejich kritika stranického vedení se neomezila jen na literaturu.

Ze strany politického levicově smýšlejícího vedení začalo docházet i k dalším ústupkům, co se týče spisovatelů. Bylo povoleno občas vydávat i některým spisovatelům, kteří nebyli komunistického přesvědčení, například Edvardu Valentovi vyšla kniha *Jdi za zeleným světlem*. Musíme však podotknout, že tato „svoboda“ trvala jen chvíli. (Čulík, 1990)

Po vydání Škvoreckého *Zbabělců* byla zavedena opět opatření, která měla zlikvidovat pokusy o liberalizaci padesátých let, jelikož toto dílo bylo komickou výpovědí, ve které byl užit slang a byl vyprávěn v první osobě. Tento styl psaní v socialistickém realismu neexistoval, a proto toto dílo posloužilo jako záminka k zavedení opatření: v celé kulturní oblasti proběhla očista, které postihla všechny obory.

Na začátku šedesátých let se začala literatura zvolna vymaňovat z politického područí. Spisovatelé se mohli pomalu těšit sice z omezené, ale oficiálně schválené svobody. Byli například nově vydáni Škvoreckého *Zbabělci* či sbírka povídek *Perlička na dně* od Bohumila Hrabala. Nastal rozkvět ve všech oblastech české kultury. Kulturní kruhy všech odvětví se probudily z bezmocné apatie, a ač se problémy nemohly řešit otevřeně a nešlo nazývat věci pravými jmény, naučili se lidé číst mezi řádky. Konečně se české literatuře otevřela cesta plná rozmanitosti, avšak toto postupné uvolňování se neobešlo bez občasných konfliktů. (Čulík, 1990)

„Zlověstné hromobití se ozývalo, kdykoliv se někdo pokusil překročit hranici toho, co komunistická strana byla zdráhavě ochotna tolerovat.“ (Čulík, 1990, s. 17)

Začala se objevovat i nová jména, která postupem času představovala v české literatuře to nejlepší, patřili sem například Ivan Klíma či Vladimír Páral, Josef Škvorecký,

Milan Kundera, Arnošt Lustig či Bohumil Hrabal. V šedesátých letech se také hojně překládalo do cizích jazyků. Čeští autoři toho měli v této době hodně na srdci. Všem spisovatelům, kteří na přelomu 50. a 60. let vstoupili do literatury, vycházely nové knihy a vydání nových titulů již nebylo politickou událostí.

V druhé polovině 60. let vyšly mj. dva významné romány, a to *Žert* Milana Kundery a *Sekyra* Ludvíka Vaculíka. Vaculík se stal hrdinou, když myšlenky, které obrazně zformuloval ve svém románu, vyslovil na IV. sjezdu Svazu československých spisovatelů, který se konal v roce 1967. Tím ovšem vzplál dlouho doutnající spor mezi stranickým vedením a spisovateli. Odveta následovala hned poté a byla velice tvrdá. Někteří autoři byli vyloučeni ze strany a Svazu spisovatelů byl odebrán týdeník Literární noviny, který byl převeden pod Ministerstvo kultury a informací. (Čulík, 1990)

2.2 SITUACE NA PŘELOMU 60. A 70. LET

Málokdo věřil, že události roku 1967 potrvají dlouho. Vše se obrátilo ve prospěch spisovatelů po odvolání stranického vedení a prezidenta Antonína Novotného. (Čulík, 1990)

„V následujících 7 měsících, které později vešly do historie jako Pražské jaro, se česká literatura konečně plně oprostila od svých tradičních společensko-politických povinností. To, co se dotud mohlo vyjadřovat jen obrazně či v náznaku, se nyní – po zrušení cenzury – bez obalu přetřásalo v tisku, v rozhlase a v televizi: doslova přes noc národ nabyl řeči.“ (Čulík, 1990, s. 22) Většina autorů si začala více všimnout veřejného života a k psaní knih se příliš nedostala.

Vznikl Klub kritického myšlení, vytvořený spisovateli, jenž měl zajistit svobodnou výměnu názorů o základních problémech tehdejšího politického a kulturního života. Spisovatelská obec se nesnažila být politickým subjektem, chtěla pouze inspirovat a usměrňovat společenskou obnovu, kterou tak kritizovala. Spisovatelé, kteří se obávali tohoto obrození, jež se týkalo veřejného života, použili za vyjádření svých obav text Ludvíka Vaculíka: *Dva tisíce slov*, jež publikovaly 27. června 1968 Literární listy a některé další deníky. Tento text podle Vaculíka patří dělníkům, zemědělcům, úředníkům, vědcům, umělcům a všem. Skládá se ze dvou částí. V první se kritickým tónem analyzovala

minulost poúnorového Československa a ve druhé se sledoval průběh a nedůslednost reformního hnutí. Vedení KSČ, parlament i Národní fronta hodnotily tento text jako útok na základy socialistického zřízení a jako výzvu k občanské neposlušnosti. Dva tisíce slov rázně odmítli i Sovětský svaz. (Janoušek, 2008)

Vše vyústilo 21. srpna 1968 vpádem vojsk Varšavské smlouvy na území Československa a obsazením rozhlasu a televize. Po zásahu vojsk Varšavské smlouvy byl liberalizační politický vývoj v zemi utlumen a nastal velký zvrat v celé kultuře.

Tisk byl kontrolován Komunistickou stranou. Hlas národa byl náhle utlumen. Všechny literární a kulturní časopisy vydávané Svazem spisovatelů byly zakázány. 3. září 1968 byly vydány první pokyny Úřadem pro tisk a informace, které omezili svobodu slova, a tak cenzura, jež byla v květnu zrušena, opět ovládla literární činnost. (Janoušek, 2008)

V říjnu roku 1970 byl vydán první seznam zakázaných autorů a knih. Ten vydalo ministerstvo kultury a vyskytovala se v něm jména osobností, jež pozdvihly v 60. letech úroveň české literatury, proběhla dokonce rozsáhlá čistka veřejných knihoven. Sociální realismus byl opět prohlášen za jedinou správnou a závaznou metodu literární tvorby.

O tom, zda byl autor přijatelný nebo ne, rozhodoval jeho postoj k novému režimu. Počátkem 70. let vznikla prověřková komise, která měla za úkol vyloučit se strany všechny osoby, které souhlasily s demokratizačním procesem. Takto se komunistická strana zbavila přibližně půl milionu svých členů. Všichni vyloučení se nemohli nadále věnovat své profesi, jediné uplatnění nacházeli obvykle v dělnických nebo špatně placených zaměstnáních. Tato „čistka“ postihla polovinu inteligence, umělců a kulturních pracovníků. (Janoušek, 2008)

3 CHARAKTERISTIKA JEDNOTLIVÝCH KOMUNIKAČNÍCH OKRUHŮ

3.1 EXIL

Autoři, kteří odešli na konci šedesátých let do emigrace, se náhle ocitli v úplně jiném kulturním kontextu, se kterým se snažili vyrovnat. Mohli tvořit svobodně a bez cenzury, měli možnost cestovat, otevíraly se jim nové možnosti i nové kontakty. Spisovatelé se mohli volně uplatňovat téměř ve všech sférách, například v kultuře, politice, ekonomice atd. Za okamžik, kdy byla ustanovena větev exilová, lze považovat vydání *Tankového praporu* v Torontu v roce 1971 v nově vzniklém exilovém nakladatelství Sixty-Eight Publishers.

Čeští spisovatelé nebyli ale na Západě takovým středem pozornosti. Ztratili své jazykové prostředí, většinou neuměli cizí jazyk, a pokud ho ovládali, neměli o čem psát, protože nevěděli nic o kultuře dané země. Velkým problémem byla také čtenářská obec. I přesto, že vzniklo mnoho nakladatelství, bylo české publikum v zahraničí velice omezené. Například v nejznámějším exilovém nakladatelství Sixty-Eight Publishers vycházely prózy v průměrném nákladu jen 1500 – 2000 výtisků. (Holý, 1996)

Spisovatelé nemohli často v cizích zemích publikovat, jelikož neznali redakční zákulisí a neměli kontakty. Sice opustili prostor totality ideologické, ale ocitli se ve světě totality ekonomické.

Úspěchu dosahovali hlavně díky překladům do cizích jazyků. Díky tomu se začali postupně přizpůsobovat cizímu prostředí.

Autoři volili odchod do zahraničí z různých důvodů, ať už ze strachu před politickými procesy, z ekonomických důvodů či z donucení.

Exilová kultura byla rozdělena územně, vzniklo několik rovnocenných ale hodně vzdálených středisek, a to: oblast německo-rakouská (například nakladatelství Index), Británie (nakladatelství Rozmluvy) či Spojené státy s Kanadou (nakladatelství Sixty-Eight Publishers).

Je složité pokusit se vymezit vývojové tendence, kterými se česká literatura v exilu ubírala, jelikož kulturní rámec zde byl mnohem volnější, než v samizdatu či v oficiálně vydávané literatuře.

Můžeme říci, že autoři působící v exilu, kteří nadále psali a publikovali česky, pokračovali většinou v takové poetice, jež si vytvořili doma, ať už s menšími či většími změnami. Ovšem někteří spisovatelé teprve až v exilu literárně „procitli“, například Jaroslav Vejvoda, Jan Novák, Jan Pelc. (Holý, 1996)

3.2 SAMIZDAT

Novým fenoménem doby se stal tzv. samizdat. Snažil se vytvořit náhradní literární komunikaci, fungovat jako součást nezávislé kultury spojené s nezávislým myšlením a to vše se snažil šířit mezi své čtenáře.

Počátky českého samizdatu byly skromné, jeho organizátoři postupovali velice opatrně a obvykle o sobě ani navzájem nevěděli. Autory byli často příslušníci mladší vrstvy, kteří prošli válkou a kteří vstoupili do poválečné doby jako nadšení mladí komunisté, jenž brzy „vystřízlivěli“.

Rozkvět samizdatu nastal na konci 70. let, a to se vznikem Charty 77, ovšem po střetu Charty s představiteli režimu bylo zřejmé, že je cesta postupných demokratizačních změn uzavřena. V této situaci vznikla myšlenka na tak zvanou „paralelní polis“ (tuto myšlenku naznačil Ladislav Hejdánek v září 1977). Tím bylo myšleno, že se samizdat měl rozšířit i mezi jiné složky kultury a do jiných oblastí občanského života. To znamenalo vytvořit základ alternativnímu školství, informačnímu systému, odborům atd. Samizdatová literatura dospěla k tomu, že se stala součástí širokého proudu tzv. paralelní společnosti. To znamenalo, že mohla působit vedle bytového divadla, výtvarných výstav, nezávislých koncertů, soukromých přednášek aj.

Oproti exilovým spisovatelům měli spisovatelé v samizdatu výhodu. Zůstali ve své vlasti a existovala kolem nich větší, i když dosti omezená, čtenářská obec. Autoři také nemuseli řešit existenční problémy. Dostával se jim i stálý příjem, jelikož museli být někde zaměstnáni. Ale i tento proud měl svá proti. Spisovatelé za své knihy nedostávali zapláceno, protože měli zakázáno vydávat. Měli sice více čtenářů, než exilové spisovatelé, ale přišli o tzv. masového čtenáře. Dalo by se dokonce říci, že „oficiálně“ přestali existovat, jejich díla nesměla být vydávána, tudíž nebyla recenzována a nebyla natolik známá.

Samizdatová próza se zaměřila, na rozdíl od oficiální literatury, na společenský román a na znázornění role jedince ve společnosti. Na základě osudů hlavního hrdiny popisovali autoři často životní zkušenosti.

Mezi nejznámější samizdatové edice, které na českém území vznikaly, řadíme například Petlici, kterou založil v Praze roku 1972 Ludvík Vaculík. Dalšími proslulými edicemi byly například Kvart, který řídil Jan Vladislav a Expedice, kterou založil Václav Havel. Celkový obraz si edice utvářely díky jednotnému formátu a úpravě. Díky tomu si získaly okruh autorů a hlavně pravidelné odběratele.

Též vznikly další nové edice, například Česká expedice, Studnice či Krameriova expedice. (Holý, 1996)

3.3 TZV. OFICIÁLNÍ LITERATURA

Na sklonku roku 1970 bylo ustanoveno, že do nového Svazu českých spisovatelů mohou vstoupit pouze spisovatelé, kteří jsou loajální k politice komunistické strany. „*Nová spisovatelská organizace si dala na štít heslo „Literatura do služeb socialismu – do služeb člověka“.*“ (Janoušek, 2008, s. 27)

Nejdříve došlo k zablokování politicky nevyhovujících a hlavně „škodlivých“ autorů a jejich „škodlivých“ děl. Zakázáni byli například autoři, již působili v duchovním a mystickém proudu, existencialismu, strukturalismu, surrealismu a jiných. Poté svaz doufal, že bude vycházet díky těmto opatřením pouze „správná“ literatura, jež bude sloužit zájmům vládnoucí ideologie. Tzv. vyřazení autoři mohli publikovat jen pod podmínkou, že se budou distancovat od názorů šedesátých let a přihlásí se k současné stranické politice. Autorům se sice otevřela publikační činnost, ovšem výhod členů Svazu užívat nemohli. Tento ponižující postup podstoupili například Bohumil Hrabal a Jiří Šotola. (Janoušek, 2008)

Dalo by se říci, že domácí literatura, jež byla vydávaná ve státních nakladatelstvích a byla přístupná v knihovnách, měla na rozdíl od samizdatové a exilové literatury nejvýhodnější postavení. Spisovatelé se mohli věnovat své tvorbě naplno, dostávali za svá díla honoráře, nemuseli se bát pronásledování či toho, že by jim někdo jejich rukopisy

zabavil nebo je zničil. Neměli vlastně žádné existenční problémy. Jejich díla mohla vycházet ve vysokých nákladech.

Ovšem tento proud neměl jen své klady. Byla zde jedna důležitá věc a to, že autoři neměli publikační svobodu. Existovala zde cenzura, ta zasahovala do autorových námětů a dílčích motivů děl, potlačovali se zvláštnosti jazyka i stylu. Tímto začaly vznikat tzv. prefabrikáty, které byly sice dokonale sériově zpracované, ovšem ne živé. (Holý, 1996)

Opět se zde objevili normy, již vyžadovali jakousi „ideovou jasnost“. Autoři, kteří chtěli být i nadále vydáváni, museli vstoupit do státní literatury, a ať už dobrovolně či nedobrovolně, museli změnit svoji poetiku. Musíme však zmínit, že na rozdíl od padesátých let zde bylo jisté uvolnění. Mohlo se upustit od tzv. neosobního vševědoucího vypravěče. Větší zájem se projevil hlavně o osobní život, intimitu, rodinné problémy, erotiku atd.

Existovala zde i šedá zóna, která spojovala „oficiální“ a samizdatovou literaturu. V té se často pohybovali autoři, kteří byli na pomezí zakázanosti. (Holý, 1996)

3.4 PROMĚNY POETIKY

3.4.1 PROMĚNY TEMATIKY

V 70. a 80. letech se oficiální proud zaměřil hlavně na téma pracovního prostředí, zlepšování techniky společným úsilím skupiny či jedince.

Ovšem ne všichni autoři chtěli psát podle toho, co jim bylo nařízeno, a proto volili témata jiná. Někteří se stále vraceli k válečné tematice (Ladislav Fuks či Ota Pavel). Další se věnovali motivům venkova, jako například Jan Otčenášek ve svém díle *Když v ráji pršelo*. Také se objevovala próza psychologická, exotická, erotická či sci-fi. Často se autoři zabývali problematikou „malého českého člověka“ (např. Bohumil Hrabal).

Literáti píšící v samizdatu a exilu se hojně vraceli k událostem 50. a 60. let. Psali o situaci, která v naší zemi panovala, značně se zaměřovali na srpnové události roku 1968, autoři v exilu řešili hlavně existenční problémy. O nesvobodě v totalitním režimu se zmiňuje například Ludvík Vaculík ve svém díle *Morčata*. Také v knize *Přítelkyně z domu*

smutku od Evy Kantůrkové se lze dočíst o situaci, jež v 70. a 80. letech v Československu panovala.

3.4.2 PRACOVNÍ PROSTŘEDÍ

Pracovní prostředí se stává velice atraktivním hlavně pro oficiální proud, ale nalezneme ho i v samizdatu a exilu. Během 70. let se upouští od rozlehlých staveb, jako jsou například přehrady či železnice, ale prostředí je „intimnější“, což znamená, že se děj odehrává například jen v jedné dílně či jedné kanceláři. Většinou jde o pracovní prostředí, kde se provádí nějaká manuální práce (např. Vladimír Páral se zabývá prostředím severočeské chemičky v díle *Mladý muž a bílá velryba*, Bohumil Hrabal ve svém díle *Příliš hlučná samota* popisuje děj odehrávající se ve sběrném dvoře, či Ludvík Vaculík, který píše v románu *Morčata* o hrdinovi, který pracuje v bance).

3.4.3 HLEDÁNÍ Kladného hrdiny

Termín hrdina neznamenal pouze hlavní postavu, ale postava opravdu podávala hrdinské výkony. Oficiální proud vyžadoval, aby hlavní postava byla povětšinou členem strany, jehož hlavní působení se týkalo práce či politiky. Jeho funkce ve společnosti byla často chápána jako služba ideologii. Hrdinu tohoto typu lze nalézt v postavě Břetislava Laboutky z knihy *Mladý muž a bílá velryba* od Vladimíra Párala.

Postavy však bývají obvykle nehrdinské, mají spoustu nedostatků a slabostí, chybují, také procházejí vývojem, který končí polepšením hrdiny. Postava řeší také existencionální problémy, má pocit, že je zbytečný. Takový hrdina se také nachází v *Mladém muži a bílé velrybě*, a to v postavě Viktora Pance, který se cítí vyhaslý a na světě již zbytečný, či v knize Jiřího Švejdy *Havárie*, kde se z ústředního hrdiny Kamila Coufala stává také „polepšený hříšník“.

4 PRÓZY ZVOLENÝCH AUTORŮ JEDNOTLIVÝCH KOMUNIKAČNÍCH OKRUHŮ

4.1 OFICIÁLNÍ LITERATURA

4.1.1 VLADIMÍR PÁRAL – MLADÝ MUŽ A BÍLÁ VELRYBA

Touto novelou, jež vyšla v roce 1973, započal Vladimír Páral tak zvanou „bílou pentalogii“. Dovolujeme si nesouhlasit s autorovým prohlášením, že dílo je krátkým románem, a přikláníme se k tvrzení, že jde o novelu. Na rozdíl od tak zvané „černé pentalogie“, kterou napsal v letech 1964 – 1971 a v níž jde o kritiku zmechanizované společnosti, „bílá pentalogie“ představuje pozitivní vidění společnosti tak, jak si to žádal socialistický realismus. Normalizační kritika tuto novelu přijala velice vstřícně, Páral podle ní dokázal proměnit svůj doposud skeptický pohled na člověka a našel „pozitivní“ cestu. (Janoušek a kol., 2008) Ovšem s jistotou nelze říct, co Páral v této knize myslel vážně a co parodicky.

Janoušek a kolektiv (Janoušek a kol., 2008, s. 485) o tomto Páralově díle ještě píše: *„Nad diktátem normalizace se přitom pokusil vyzrát tím, že román bylo možno číst nejen jako (nepodařený) pokus o kladného hrdinu zasazeného do pracovního procesu, jako hold mladistvému elánu a zápalu pro práci, ale případně také v parodickém klíči.“*

Sám autor (Páral, 1995, s. 142) o tomto svém díle napsal: *„V potřebě nehrát pouze, obrazně řečeno, na černých klapkách klaviatury, sáhl jsem po těch bílých, jež jsou milejší a více nasnadě, a napsal v jediném zátahu asi za necelé dva letní měsíce krátký román Mladý muž a bílá velryba.“*

Jisté ale je, že autor byl při psaní této knihy inspirován vlastními zkušenostmi, které získal v době studia chemie a při práci v oboru.

Děj

Děj se odehrává v pouhých devětadvaceti červnových dnech v tradičním páralovském prostředí severočeského chemického závodu. Sem přijíždí Edita

Benningerová, pracovnice pražského výzkumného ústavu, společně se svojí asistentkou, aby zde, v běžném prostředí, ověřila svůj důležitý výzkumný úkol. Edita se snaží získat ke spolupráci svého bývalého přítele Viktora Pance a nemá problém k jeho získání využít i svoji krásnou asistentku Naďu Frýbortovou. Na život již rezignovaný Viktor Editu odmítá. Ta se tedy neúspěšně snaží všemi možnými prostředky získat podporu u vedení závodu.

Nakonec je odkázána na mladičkého mistra provozu Břetislava Laboutku. Ten po jejím naléhání nakonec přemluví své spolupracovníky pro směny navíc, aby Edita mohla vyzkoušet svůj výzkum. Výzkum se nakonec podaří, ale vinou nešťastných náhod mladý Břeťa umírá.

TÉMA

Novela Vladimíra Párala je psána v duchu socialistické ideologie. Hlavním tématem je zde práce a také pozitivní vidění světa, díky nimž člověk nalézá smysl života.

To lze dokázat na několika znacích. Za prvé jde o prostor, v němž se hlavní postavy nacházejí – pracovní prostředí (severočeský chemický závod). Dále zde pracuje skupina zaměstnanců, kteří se společnými silami snaží dosáhnout svého cíle. I samotní hrdinové, se dokáží pro svoji práci obětovat. Například postavu Břetislava Laboutky můžeme charakterizovat jako aktivitou nabitého a nezkaženého mladého muže, který je ke všemu čestný, přímý a má mnoho elánu, je ideálem této ideologie. Podle těchto znaků lze říci, že Páralovu novelu či krátký román, jak on sám tuto knihu označil, můžeme zařadit do oficiálního proudu literatury.

Na druhou stranu si lze všimnout, že autor zde kariérismus vlastně odsuzuje. Hlavní postavy povětšinou v práci trpí – Editu sice možná čeká kariéra, ale zároveň nemá jinou náplň života, chybí jí láska a radost, a v jednu chvíli by nejradši se životem skoncovala: „*Je pátek 20. června, můj úmrtní den... jenž přináší vědkyni Editě Benningerové už docela poslední úkol a již lehounký... už jen dojít do laboratoře a něco si tam namíchat.*“ (Páral, 1995, s. 123) Viktor již rychlého pracovního tempa měl také dost, a proto se stáhl do ústraní, aby si v klidu mohl užívat krásy života. A mladý Břeťa při pokusu zlepšit novou technologii dokonce umírá: „*... bojující Břeťa již omámen jedovatými výpary prudce míchaného chlorexu, jež sál z plných plic, a dosud v loveckém opojení si nemohl všimnout zlověstného ticha zmlklé ventilace a mrtvého kanárka, z celé akustiky se*

právě ticho dá nejobtížněji zaslechnout a Břeťa byl osudně sám, proto umíral a nikdy se to už nedověděl – mladý muž se však ve smrti usmíval, neboť uviděl svou velrybu, zasaženou a již se potápějící, svou ulovenou bílou velrybu.“ (Páral, 1995, s. 181)

PROSTŘEDÍ

Většina děje se odehrává v chemickém závodě v Ústí nad Labem. Zde mají hlavní postavy vyzkoušet novou techniku. Tudíž lze říci, že hlavním místem děje je zde pracovní prostředí.

Není zde popsána celá továrna, ale vždy jen jedna její část. Například Viktorova kancelář, kde tráví většinu času dohadováním se s Editou, kancelář ředitele, u kterého Edita prosí, aby jí pomohli s její technologií, či Břeťovo místo na plošině, odkud může sledovat Editu. Prostor tím získává jakousi intimitu.

Povětšinou autor toto prostředí nijak extra nepopisuje, jen se dozvídáme, kde se postavy nachází. Jediné, co je zde trochu detailněji popsáno, je Viktorova špinavá kancelář, kterou mu Edita společně s Nadou uklidí.

Dále se postavy často nachází na ubytovně – v bytě, jenž Viktor s Břetislavem obývají. Zde se díky autorovu popisu dozvídáme, co vše se v hlavním pokoji nachází.

Poslední místo, které se v knize objevuje, je příroda, povětšinou okolí vodních ploch. Jednu z nich autor popisuje takto: „... *Lesní oprám – rozsáhlá vodní plocha, vzniklá zatopením opuštěného dolu, s několika docela malými travnatými plážičkami, všude kolem husté hájky rostoucí divoce z propadlin a plynule stoupající do strmých vysokých lesnatých svahů a úbočí hlavního horského hřebene.*“ (Páral, 1995, s. 31) Do těchto prostor ústřední hrdinové často vyrážejí pročistit si hlavu od práce a právě toto místo v nás budí jakousi romantickou představu o životě.

POSTAVY

V této novele jsou čtyři ústřední hrdinové, kteří se od sebe povahově velice liší a okolo nich jsou rozvrženy ostatní méně cenné postavy, jež mají v knize také důležitou roli.

Postava Viktora Pance představuje čtyřicátníka, pro něhož už život vlastně skončil. Netouží po ničem jiném než po klidu a pohodlí. Dříve byl velice ambiciózní, měl velké

pracovní plány, často cestoval společně se svou přítelkyní Editou, ale náhle se v něm něco změnilo, už se nechtěl pořád za něčím hnát, chtěl nalézt svůj vnitřní mír a jen v klidu dožít a to vše i přesto, že ho čekala velice úspěšná kariéra. Dokazuje to i tento úryvek z knihy: *„Tvůj život není žádný život, Viku, ty žiješ už jen svou smrt. To je tvoje poslední, ta nejjednodušší věc.“* (Páral, 1995, s. 33)

V knize působí zatrpkle a cynicky, ke všem se chová lhostejně a nic ho nezajímá. Pro něho existuje jen svět plný jógy, jogurtů a mléka. Většinu času tráví u některé ze svých oblíbených vodních ploch. Práce ho nebaví, povětšinou se v ní jen poflakuje.

U tohoto hrdiny nastává náhle změna. Nejprve se zamiluje do krásné Nadi, která ho sice odmítne, ale i přesto zůstanou přátelé, a poté se natolik ponoří do práce, že nakonec převezme od Edity její projekt a opět se v něm probudí ten ambiciózní muž. Můžeme říci, že z Viktora se nakonec stává jakýsi „polepšený hříšník“, který po promarněné etapě svého života opět začne pracovat v zájmu společnosti. To tvrzení dokazuje úryvek: *„V této chvíli je mi však Vik už zas nedostupně vzdálen na ledovém vrcholu své velehory, kam jsem za ním ani tenkrát nebyla s to vystoupit... Zním tento jeho soustředěný, ale současně nepřítomný pohled, to Vik pracuje již zase jako za svých starých velkých časů, Vik se vrátil ke svému umění – tenkrát jsme si přirovnávali chemii k literatuře a vzrušovali se objevováním stále dalších analogií – Vik je opět šťasten jediným způsobem, jímž je toho schopen, a začíná svou novou knihu...“* (Páral, 1995, s. 161)

Kladný hrdina této knihy, Břetislav Laboutka, spolubydlící Viktora Pance, tvoří jeho pravý opak. Tento třiadvacetiletý mladík závidí Viktorovi, kolik toho prožil, zároveň mu však vyčítá jeho nynější chování. Trpí totiž pocitem, že „málo žije“. Na druhou stranu má optimistické vidění světa, touží po tom, aby ulovil svoji „bílou velrybu“ (odkaz ke knize *Moby Dick* od Hermana Melvillea).

Je zamilovaný do ženy, již nikdy neviděl, ale kterou dokonale zná z vyprávění, proto, když se dotyčná objeví, zkusí získat její srdce – ulovit svoji „bílou velrybu“. Je to ovšem jen jedna z možných „bílých velryb“. Můžeme říci, že další z „bílých velryb“ je také práce, v níž by chtěl mít úspěch, a v neposlední řadě jeho život, ten by měl být pestřejší, plný zážitků a lásky.

Břetislav je vzorný příklad pracujícího člověka, v závodě pracuje jako mistr a velice pečlivě se o vše a všechny stará a dokáže se poprat s každým problémem. Jde o „kladného hrdinu“, který bohužel umírá poté, co konečně uloví svoji „bílou velrybu“.

Něžné pohlaví zde zastupuje Edita Benningerová. Tato devěťadvacetiletá ambiciózní žena se dokázala vzdát lásky kvůli práci. Je schopná využít každé situace, aby dosáhla svých plánů a cílů. Nedělá jí problém použít lest, vtírat se či se dokonce nechat ponížit, jen aby dosáhla svého.

Ovšem i „tvrdá“ Edita jednoho dne pochopí, o co přišla a že práce není vše. Rozhodne se spáchat sebevraždu, ale nenachází na to odvalu. Opět ale dojde i u této postavy ke zlomu a přichází polepšení. Zamiluje se do Břeti, kvůli kterému se ráda vzdá své kariéry, a dokonce s ním plánuje i rodinu. Toto tvrzení lze doložit tímto odstavcem: *„V šílené vteřině jsem pochopila – ne, pocítila, tyhle věci nejdou z mozku, náhle jsem si byla jista, že chci žít s Břeťou a že závratně snadno je to možné, dokonce hned od zítřka, bydlet bychom přece mohli v horním poschodí domku mého otce v Chabařovicích, vždyť tam mám už dávno zařízenou ložnici s ořechovým nábytkem, obývací s novým televizorem a kobercem a dětský pokoj s novou postýlkou s nebesy a v Ústí jsou pro mne tři velké chemické závody, víc než v celé Praze PROČ TEDY VLASTNĚ NE, vždyť tady mám všechno, v Praze už nic, ...“* (Páral, 1995, s. 167)

Poslední hrdinkou je dvaadvacetiletá Naďa Frýbortová, která prošla Editinou školou. Krásná Naďa udělá pro Editu vše. Tato naivní dívka nejdříve vůbec nevidí, jak ji Edita využívá. To si uvědomí až ve chvíli, kdy ji začne Edita předhazovat Viktorovi jako výměnu za sjetí poloprovozu.

Naďa prožila již tři nešťastné lásky, a proto na muže zanevřela a tropí si z nich akorát legraci. Snaží se být jako Edita, také tak silná a zákeřná, ale nedaří se jí to, jelikož je velmi dobromyslná a hodná.

Také tato postava končí špatně. Opět se zamiluje, a to do mladého Břeti, který však dává přednost starší Editě. Naďa se rozhodne, že mu bude často psát a třeba jednou přijde její šance, jenže ani tento její plán nevyjde, protože Břeťa záhy umírá.

Podle Janouška a kolektivu (Janoušek a kol., 2008) získal Páral pozici nejčtenějšího oficiálně vydávaného autora, která mu vydržela po celou dobu normalizace. Získal také mnoho následovníků a to nejen v tak zvané severočeské škole, ale i mimo ni. Reprezentanty byli například Jiří Švejda či Václav Dušek.

4.1.2 JIŘÍ ŠVEJDA – HAVÁRIE

Mezi první prózy mladého spisovatele Jiřího Švejdy patří román *Havárie*, který vyšel v roce 1975.

Na první pohled si lze všimnout, že Švejda patří do tak zvané „Severočeské školy.“ Páralův vliv je zde zřejmý nejen ve způsobu tvorby, ale hlavně v zobrazovaném prostředí. Švejda pouze nahradil Páralův ústecký chemický závod chemickým závodem litvínovským.

Jan Lukeš ve své knize *Prozaická skutečnost* píše o tom, co na Švejdův román říkala kritika: „...Švejdův debut naprosto spontánně přivítala jako první projev ryziho epického talentu po mnoha letech půstu, jako nadějný příslib do budoucna, pro který byla ochotna omluvit i nejeden výstražný rys románu, spočívající v přílišné doslovnosti, v náznacích neukázněného rutinérství i v nelogičnosti psychologického vývoje některých postav...“ (Lukeš, 1982, s. 114-115)

To samé se dozvídáme i v publikaci *Škola života* od Štěpána Vlašína: „Vyprávění plyne lehce, čtivě, zajímavě, ale autor si vždy neuvědomuje, že některé partie nabízejí jen zbytečné odbočky, rozptylování, hromadění už řečeného.“ (Vlašín, 1980, s. 168)

Sám Švejda o svých dílech prohlásil: „Nikdy předem nespekuluji, jaké vyznění by knížka měla mít. Ale s jednou věcí přečtu počítám – a to bez jakékoli fráze: každou knihou bych se chtěl podílet na společenském vývoji, většinou tím, že ukáži, co ten vývoj ještě brzdí.“ (Lukeš, 1982, s. 45)

Podle Vlašína mají Švejdovy prózy autobiografický základ. To dokazuje na výroku, že sám Švejda v jednom interview prohlásil, že prý o Kamilu Coufalovi musel napsat, aby se jej zbavil sám v sobě. (Vlašín, 1980)

Zajímavé je, že kniha je psána formou výpovědí, a to výpovědí dvou hlavních postav, manželského páru, Kamila a Zdeny.

DĚJ

Ústřední hrdina tohoto příběhu se jmenuje Kamil Coufal, jde o velice nadaného a ambiciózního muže, jenž se snaží neustále zvýšit svoji životní úroveň. Zanedbává svoji rodinu, a když dostane nabídku přivydělat si mimo práci nějaké peníze navíc, okamžitě přijímá, a tak začne zanedbávat i své zaměstnání. Tímto přístupem ovšem zaviní havárii v chemickém závodě, kde pracuje. Dostává se tak do těžké životní krize a je donucen zrekapitulovat si svůj dosavadní život a tím přijmout odpovědnost za své činy. Je rozhodnut, že se změní a začne se svojí manželkou nový život.

O jejich nové šanci svědčí i ukázky z knihy: *„Tak Kamil se vrátil. Co to znamená? Že nedorozumění, hádky a tíživé rozchody, které nás pronásledovaly v poslední době, patří minulosti? Vzkříšení lásky? Tak jednoduché to asi není a nebude, ale první krok už byl učiněn.“* (Švejda, 1982, s. 371).

„Copak člověk musí nejprve všechno ztratit, aby si uvědomil, co je štěstí? Tak tedy začínáme nový život. Jaký je můj počáteční vklad? Spousta nepřátel, dvacet tisíc, které mi vlastně ani nepatří a přitom je nemohu vrátit, disciplinární řízení, jež podtrhne a sečte všechny škody, které jsem chemičce způsobil, a jestli se budou vyšetřovatelé zajímat, co jsem udělal s odkoupenými čerpadly, čeká mě i soud. Možná podmínečný trest, pokuta, možná něco horšího. Raději nedomýšlet. A Zdena? Ta mi dala nesrovnatelně víc, než jsem očekával a než jsem vůbec mohl očekávat. Dala mi šanci znovu začít.“ (Švejda, 1982, s. 372)

TÉMA

Opět se zde jako jedno z témat objevuje téma práce a pracovního nasazení. Stejně jako u Párala se i Švejdovo dílo odehrává v severočeské chemické továrně, kde pracuje nejen hlavní hrdina, ale i jeho otec, jenž je oproti Kamilovi na vyšším postu. Ovšem na rozdíl od ústřední postavy (Kamila) se jeho otec, postava, která není v knize až tolik důležitá, věnuje práci naplno a je jí úplně oddaný. Pokud se na to ale podíváme z opačné strany, je patrné, že se sice otec věnoval práci naplno, jenže tím zanedbával svoji rodinu. Kamilova matka je zde popsána jako chápající manželka, jež ví, že práce je velice důležitá. Jen Kamil toto zanedbání otci nikdy pořádně neodpustil.

Kamil je zde také veden jako pracovitý muž, chce se vypracovat v chemickém závodu od nejnižšího místa po nejvyšší, jenže vše má svůj čas, a to hlavní postava nechce pochopit. Lze říci, že víc než pořádná práce zajímá Kamila, jak si co nejrychleji přivydělat, aby si zlepšil život a byl zařazen mezi litvínovskou smetánku. Proto přijme i velice náročnou práci (zavedení vody do chaty jednomu známému), jen aby přišel co nejrychleji k penězům, a ani si neuvědomí, že je vlastně obelstěn. Ke všemu svojí lhostejností zanedbává svoji skutečnou profesi, až nakonec dojde k tomu, že se stane velice vážná nehoda a jeho čeká trest.

Lze tedy říci, že hlavní téma tohoto díla je vývoj ústřední postavy. Janoušek a kolektiv (Janoušek a kol., 2008, s. 507) o postavách Jiřího Švejdy píší: *„Konstantou Švejdova psaní byla postava ctižádostivého mladého muže, který se honí za hmotnými požitky, případně těžce překonává jejich nedostatek. Cesta na kýžený vrchol blahobytu je provázena rozpadem jeho charakteru i partnerských vztahů a míří k závěrečné katastrofě fyzické i morální, která má být katarzí příběhu: v případě kladných hrdinů přerůstá v morální procitnutí a nápravu,..."*

Vidíme zde postavu jakéhosi „polepšeného hříšníka“. Tento vývoj postav oficiální proud literatury schvaloval, byla to jakási výchovná metoda. Člověk se měl vyvarovat takovýchto chyb, neboť po provinění následuje vždy trest, a jak zastánci dobového režimu tvrdili, po trestu přichází náprava. Pokud se tedy někdo něčím proviní, bude sice potrestán, ale to je vlastně v pořádku, jelikož vždy dojde u potrestaného k nápravě.

PROSTŘEDÍ

Děj se odehrává ve městě Litvínov. V knize se objevuje několik stálých prostředí. Jak jsme již zmínili, jedním z motivů je práce a od toho se odvíjí i místo děje. Jedním z nich je chemický závod, kde mají hlavní postavy své zaměstnání (kancelář Kamila Coufala, ordinace, kde pracuje Zdena jako zdravotní sestra, prostor, kde se nachází potrubí, kudy proudí benzín, a kde dojde k nehodě,...).

Dále je zde chata a okolí chaty, kde se hlavní postava pustila do zavedení vody a kde tráví mnoho času. Nacházíme zde také vinárnu, kam si chodí Kamil po nocích přivydělat hraním na klavír. V těchto třech prostředích se odehrává většina příběhu.

Poté se také dozvídáme o bytě Kamilových rodičů, kde původně Kamil a Zdena bydleli a kde neměli tolik prostoru pro sebe.

Posledním místem děje knihy je byt v Obrnicích, který dostanou mladí manželé ke konci příběhu a v němž odstartují novou etapu svého života, což dokazuje ukázka z knihy: *„Jak před oddávajícím úředníkem, téměř v posvátném rozpoložení, stála Zdena v pondělí odpoledne s Kamilem přede dveřmi obrnického bytu. Teprve teď začíná naše manželství. S dvouletým zpožděním začneme žít jako opravdová rodina.“* (Švejda, 1982, s. 240)

POSTAVY

Kamil Coufal je jedna z ústředních postav tohoto díla a neustále se vyvíjí. Vlašín (Vlašín, 1980, s. 168) tuto personu popisuje takto: *„Román přináší zajímavou studii úspěšného mladého muže, kterému se hladká cesta k majetku a kariéře zdá ještě příliš pomalá a snaží se ji uspíšit ne právě korektními prostředky.“* Autor zde opravdu vykreslil Kamila velice temně. Hrdina ničeho nedbá, vidí jen peníze a lepší postavení ve společnosti. Je ochoten pro to udělat cokoli, což vede k morálnímu úpadku a posléze k pracovní a rodinné krizi. Autor bere však svého hrdinu na konci příběhu na milost.

Vlašín o tomto závěru napsal: *„Spíše voluntaristicky než logicky zachránil jeho manželství a dal Kamilovi ještě šanci, i když jeho postavení v závodě citelně oslabil havárie a miliónová škoda, kterou způsobil zanedbáním opravy benzínového potrubí.“* (Vlašín, 1980, s. 168)

Zdena Coufalová, druhá ústřední hrdinka tohoto díla, působí naopak velice kladně. Pracuje jako zdravotní sestra na závodním středisku. Snaží se manžela neustále varovat, aby se nedopustil chyb, kterých by mohl později litovat. Nejprve zde působí velice morálně, její pokusy o udržení rodiny však selhávají a hrdinka najednou stojí před důležitým rozhodnutím, zda má rozbít rodinu a začít žít s jiným mužem, či bojovat o záchranu manželství. Je to jen velice malé zaváhání, ale nakonec jako kladná postava postaví na první místo zachování rodiny, i když je to velice náročné.

Další figurkou příběhu je otec Coufal, laskavý a čestný člověk, jenž je nezištně oddaný své práci. V tomto díle tvoří jakýsi „kladný pól“. Ve firmě pracuje jako náměstek

ředitele závodu a i přes to, že má takovou moc a že Kamil je jeho syn, chce pro něho takový trest, který si opravdu zaslouží.

Matka Coufalová chápe, že manžel hodně pracuje a má málo času pro rodinu. Na druhou stranu nedá dopustit na syna Kamila a neustále se ho zastává, a to i v případě velké havárie v chemické továrně. Nejdříve nemůže ani vystát svoji snachu Zdenou, ale po neštěstí v chemické továrně se vše změní a obě ženské hrdinky najdou porozumění.

Petr a Regina Šepkovi jsou vedlejší postavy, které se snaží všelijakými podvody a klamáním lidí přijít k penězům. V jednu chvíli oklamou i hlavního hrdinu. Podle Vlašína jde o persony, jež vydatně rýžují a okrádají na poli pohostinství. Tato metoda hromadění majetku byla ve své době cizí socialistickým ideálům. (Vlašín, 1980)

Jak již bylo uvedeno, autor se ve svých knihách snaží upozorňovat na to, co vývoj společnosti brzdí. To dokazuje i výběr postav. Nacházíme zde nadaného hříšníka, který má vše, po čem ve své době toužil téměř každý člověk, ale ovlivnitelný hrdina se žene za vidinou třiceti tisíc, samé melouchy, podvůdky, jen aby měl všechno hned. Na druhou stranu se zde nachází vnímavá manželka, jež se snaží marně manžela přesvědčit, aby nedělal chyby. Dále je zde pevný a zásadový otec – funkcionář, který nemá problém syna potrestat, protože podle něho jde o nejlepší řešení, jak syna napravit. Je zde ukázkově vidět, že po provinění musí následovat trest.

4.2 LITERATURA SAMIZDATU

4.2.1 LUDVÍK VACULÍK – MORČATA

Tento román vyšel jako první próza v samizdatové edici Petlice, a to podle některých autorů, roku 1970. Na tomto datu se shodují autoři zabývající se Vaculíkovým dílem (například Miloslav Hoznauer, Milan Exner či Jiří Přibáň). Naopak některé publikace uvádějí i data 1972 (Janoušek a kol.) nebo 1973 (Dokoupil a kol.). Ovšem těžko mohl vyjít

v roce 1970, jelikož edice Petlice vznikla v roce 1972. Je tedy pravděpodobné, že román byl napsán už v roce 1970, ale vyšel až po založení edice Petlice. V exilu (Toronto) vyšla kniha v roce 1977 a v Československu si čtenářská veřejnost mohla přečíst pouze úryvek v časopisu Hostu do domu (Exner, 1991), oficiálně kniha vyšla až v roce 1991, jelikož v roce 1972 bylo vydání knihy v Československém spisovatelství zastaveno.

O tom píše Exner ve svém článku *Morčata zůstala morčaty: „Z hlediska mentality normalizátorů to bylo zcela pochopitelné: zrudnost systému, ochromujícího v lidech to základní, co z nich může vytvořit společnost, nebyla nikde jinde tak krutě demaskována jako právě zde.“* (Exner, 1991, č. 37)

Podle Hoznauera byla *Morčata* první knihou, kde nevystupuje sám autor, jako tomu bylo v předchozích dílech (*Rušný dům*, *Sekyra*). Ovšem zároveň tvrdí, že podle kritiků je svět v *Morčatech* viděn autorovýmá očima. (Hoznauer, 1990)

Kniha může na čtenáře ze začátku působit jako přírodopisná příručka. Hlavní hrdina čtenáře „učí“ chovat zvířata, poukazuje na to, jaké mají zvyky, jak se chovají v krizových situacích a tak dále. O tom píše ve svém článku *O morčatech a lidech i Příběh: „Po přečtení prvních čtyřiceti stran se čtenáři zdá, že se jedná o parodii na didaktické pomůcky k hodinám přírodopisu.“* (Příběh, 1991, č. 26) Hlavní postava nás pořád poučuje o morčatech. Ty po nocích neustále pozoruje a postupem času na nich začne provádět pokusy, jež jsou stále krutější.

Esejista Igor Hájek popisuje toto dílo takto: *„V Morčatech jde o zhroucení všeho lidského: slova ztrácejí svůj význam, realita je upravena tak, aby odpovídala teorii, život naprosto pozbývá smysl a z lidí se stávají ustrašená zvířátka.“* (Hájek, 2007, s. 153)

Vaculík v tomto díle vidí společnost velice průzračně, podle něho se neustále přetvařuje. Lidé se nechávají ovládat a také jsou ovládáni. Téma moci se v knize objevuje nejvíce. Vaculík často klade důraz na agresivitu držitelů moci vůči svým obětem.

Můžeme říci, že dílo bylo silně kriticky zaměřené proti vládě socialistické strany. Vaculík odsuzoval nejen to, jak strana se svou mocí zachází, ale také její chování vůči lidem.

DĚJ

Hlavní postavou je bankovní úředník, jenž pracuje v bance, kde jsou na denním pořádku pokusy odnést si nějaké peníze navíc. Proto jsou všichni úředníci při odchodu z banky kontrolováni hlídači, jež jim bankovky zabavují. Zajímavé je, že se peníze již nikdy nevrátí do oběhu. Hlavní hrdina žije s manželkou a dvěma dětmi v Praze. K Vánocům koupí otec synovi morče. Je ovšem důležité, položit si otázku: Komu však morče patří? Syn byl sice obdarován, ale nejvíce se o morče zajímá otec. Morče je zde bráno jako jakýsi nástroj k odstranění komplexů hlavního hrdiny.

Komplexy hlavní postavy jsou obrovské. V bance je „nejnižším článkem“, nikdo ho tam neposlouchá, doma to vypadá úplně stejně. Manželka ho neposlouchá, děti ho také neposlouchají, proto si pořídí morče (vězně) jako nástroj pro svou pomstu, a to v soukromí týrá.

Příběh končí velice zvláště, a to tak, že se hlavní hrdina ztratí. To dokazuje i ukázka:

„Ale kde je tak dlouho?“ podivila se Eva.

„On přijde,“ řekl Vašek.

„Ten bude překvapený, že ani jedno není bílé,“ pravil Pavel.

„Ale proč nejde,“ opakovala Eva.

„On přijde,“ opakoval Vašek.

Ale nikdy nepřišel a už nikdy se o něm nedověděli.

(Vaculík, 1991, s. 132)

TÉMA

Autoři píšící v samizdatu často psali o nesvobodě v totalitním režimu. To lze vidět i ve Vaculíkově alegorickém románu. Vaculík ve své próze sarkasticky prezentoval mechanismy absolutní nadvlády, nadvlády, jež si myslí, že má právo rozhodovat o životě jedince. Také zde ironicky vyjádřil, že se nelze před touto mocí uzavřít do soukromí. Tento mechanismus moci lidi dusí, deptá a připravuje je o životní jistoty.

V díle nalézáme společnost, která podle autorova alegorického vyjádření spěje do záhuby. Dochází zde k její degradaci. Veřejnost ve velkém krade, ale nikdo nic nevidí a neví, či spíše nechce vědět. Hrdina se snaží objasnit tajemné mechanismy banky, například to, kam se ztrácejí ukradené peníze z banky, které se úředníci snaží vynášet ven, ale ochranka jim je povětšinou sebere. Přirozeně se peníze do koloběhu banky již nevrátí. Jde o začarovaný kruh. To hlavní postavu přivádí na myšlenku nějaké jiné utajené moci.

Kosková ve své knize *Hledání ztracené generace* píše, že se zde objevuje téma moci, se kterou je spojeno téma agresivity držitelů této moci vůči svým obětem, tím pádem zde nacházíme téma strachu, podřízení se, nebezpečí ba dokonce bezmoci a smrti. (Kosková, 1996)

Stejný názor má i Hoznauer, který napsal: „*A pokud jde o hlavní záměr autora – chtěl vyjádřit pocity člověka v kleci beznaděje a bezmoci, jak by se člověk choval v ohrožení.*“ (Hoznauer, 1990, s. 13)

Téma moci a bezmoci je zde vidět na vztahu banky a jejích úředníků, rodičů k dětem, lidí ke zvířatům. Kniha na nás působí tak, že všichni jsou morčaty, všichni jsou ovládáni a trestáni či ovládají a trestají. Podle autora, jenž hovoří skrz hlavní postavu, by mohla morčata stejně tak dobře, jako lidé ovládají morčata, ovládat lidi.

V této knize se neobjevuje na prvním místě téma práce a kladný hrdina, jak tomu bylo v oficiálně vydávané literatuře. Pracovní nasazení se zde neobjevuje vůbec. Naopak se zde píše o snahách o okrádání banky a o tom, jak se peníze nikdy do banky nevrátí, což by bylo v oficiální literatuře nepřístupné. To platí i o hlavní postavě, ta zde opravdu nepůsobí jako kladný hrdina, ba naopak má až sadistické sklony a velice často myslí na to, jaké by to bylo zabít. Působí vůči morčatům, na nichž provádí různé experimenty, jako jakási vyšší moc. Takovou je on sám ovládán v bance a té nakonec i podléhá.

Janoušek a kol. pouze potvrzují naši teorii: „*Vaculík tu prostřednictvím prózy analyticky a sarkasticky prezentoval mechanismy absolutní nadvlády, která – ač zcela skryta – si nárokuje právo rozhodovat o životě jedince, a současně ironizoval iluzi, že před touto mocí lze uniknout do zátiší vlastního soukromí.*“ (Janoušek a kol., 2008, s. 413)

PROSTŘEDÍ

V pracovním prostředí, které se v Morčatech objevuje, se odehrávají jiné mechanismy. Lidé zde nepracují ve prospěch banky, ale naopak ji rozkrádají. Jenom nastíněn je popis kanceláře kolegy Chlebečka, když mu ji hlavní postava prohledává.

Banka v tomto díle tvoří centrální mozek státu. Stát řídí ekonomika a tu nenalezneme nikde jinde než v bance. Jde vlastně o jakési alegorické vyjádření, banka tady představuje stát. Zaměstnanci banky jsou vázáni jistými sliby, měli by být pracovití, spolehliví a hlavně loajální. Nedodržují ani jedno a snaží se banku rozkrádat. Paradoxem je, že se o tom ví, proto stojí před bankou strážci, kteří zaměstnancům peníze povětšinou seberou. Ty se ale do banky již nikdy nevrátí. Vypravěč právem nazývá banku bandou. To tvoří onen paradox.

Prostředí domova hraje také významnou roli. Pod pojmem domov si obvykle vybavíme místo klidu, soukromí, pohody a intimity. Zde ale byt představuje spíše mučírnu. Nejdůležitějšími místy jsou sporák, stůl, vana a okenní parapet, kde úředník provádí experimenty s morčaty.

Nakonec se dozvídáme o domku zmiňovaného kolegy Chlebečka, kam se hlavní postava, hnána touhou odhalit tajemství, vkrade a kde nakonec dochází k vraždě.

POSTAVY

Ústředním hrdinou je zde bankovní úředník. Zajímavé je, že neznáme jeho jméno, jelikož ho nikdy manželka jménem neosloví a synové mu vždy říkají „tati“. I v bance je tato postava anonymním kolegou.

Exner tuto postavu popisuje takto: *„Když koupí dárek, chce být pochválen za vtip a pohotovost, zachová-li se ušlechtilé, potřebuje obecenstvo. Je také notně stupidní. Pozoruje morče a hned by o tom psal.“* (Exner, Morčata zůstala morčaty, Tvar, 1991, č. 37)

Tato postava se cítí jako dobrý člověk, ale zároveň se dozvídáme, na jaká „zvěrstva“ myslí a která časem i provádí. O těchto myšlenkách se dozvídáme hned na začátku knihy. Například když musí dát pryč kocoura, který podle něho není vhodný do bytu v Praze, píše autor toto: *„Dali pryč – to je moc podezřelé vyjádření, které se mi v řeči jiných lidí nikdy nelíbilo, protože mohlo znamenat nejenom darování, prodání či vypovězení, ale také utopení, předhození většímu zvířeti za potravu, bouchnutí o zem nebo*

něco ještě hrozivějšího.“ (Vaculík, 1991, s. 9) Také píše o mučení kocoura: *„Došli jsme na širokou cestu, kde jsem z radosti a bujnosti několikrát zakroužil košíkem od země k nebi a zas dolů. Dbal jsem přitom, aby rychlost kroužení nebyla nesnesitelně malá, jelikož kocourek by z nedostatku gravitace ve své proutěné družici narážel na její stěny. Aby si neublížil, raději jsem rychlost ohleduplně zvyšoval,…”* (Vaculík, 1991, s. 11) Úplně stejné myšlenky ho napadají i u záchrany zmiije, kterou najde topící se v potoce. Nejdříve přemýšlí, že by ji mohl zabít, nakonec jí však z vody pomůže.

Morčata již takovéto štěstí nemají. Na začátku knihy je hlavní hrdina pozorovatelem těchto zvířat, ovšem poté, co mu jeho kolega Karásek prozradí, jak docílit toho, aby mu morče vylezlo na rameno, začne na zvířatech provádět experimenty. *„Do dneška se mi nepodařilo přilákat některé z našich morčat na svou dlaň. Ruprechtu jsem například zavřel na mráz mezi okno a čekal, že za pět minut odtamtud rád vyběhne, a třeba na mou ruku.“* (Vaculík, 1991, s. 84)

Můžeme tedy říci, že hlavní postava tohoto příběhu je „psychopat“, který je ovládán touhou ovládat, aby si léčil komplex z toho, že je sám ovládán.

Ostatní postavy, již se zde objevují, jen doplňují celý příběh a autor jim zde nedává žádný prostor k tomu, aby se mohly projevit.

4.2.2 IVAN KLÍMA – LÁSKA A SMETÍ

Román napsaný formou deníkového vyprávění v první osobě vyšel v roce 1987 v samizdatové edici Petlice a o rok později v exilovém nakladatelství Rozmluvy. Klíma patří k autorům píšícím v samizdatu. Mohl odejít do exilu, ale raději zůstal ve vlasti.

To popisuje i prostřednictvím hlavní postavy v této knize: *„Všichni pak, jak se ukázalo, ke mně byli vlídní a po americku usměvaví a s odstupňovanou naléhavostí se dožadovali, abych vysvětlil, co mě to napadlo, že se chci z jejich svobodné a bohaté země vrátit domů, kde je chudo a nesvobodno, kde mě nejspíš zavřou a pošlou na Sibiř. Snažil jsem se rovněž být vlídný. Vmýšlel jsem se do vlastenectví a do nějakého poslání, až mě napadl obraz, který se mi zdál názorný. Řekl jsem, že u nás doma mě lidé znají. I kdybych měl zametat smetí na ulicích, budu pro ně tím, kým jsem, kým jedině chci být, tedy*

spisovatelem, zatímco tady, i když si budu dál jezdit ve své fordce, zůstanu jen jedním z přistěhovalců, nad nímž se slitovala velká země. Tak jsem se chvástal. Ve skutečnosti jsem se chtěl vrátit domů, kde žili lidé, kteří mi byli blízcí, kde jsem mohl plyně mluvit, naslouchat své mateřštině.“ (Klíma, 1990, s. 8 – 9)

Zajímavé je, že kniha existuje ve dvou mírně odlišných verzích. Když autor knihu dopsal, snažil se ji co nejrychleji dostat „ven“, ale ještě se nejednalo úplně definitivní verzi. Tu měl autor svému agentovi poslat za pár měsíců, což také učinil, a kniha byla přeložena do mnoha jazyků, avšak nějakým omylem se stalo, že do angličtiny byla přeložena první verze. (Čermák, Klíma, 1995)

Autor se v knize zmiňuje o podivném jazyku, a to jerkštině, jazyku, který se sestává z 225 slov a který se užívá pro vzájemné dorozumívání lidí a šimpanzů. Autor tento jazyk přirovnává k jazyku, jímž se v současné době mluví v celé zemi.

V románu nalezneme mnoho autobiografických pasáží z autorova života, tomu ovšem protiřečí úvodní věta knihy: *„Postavy vystupující v této próze včetně postavy vypravěče nejsou totožny s žádnou žijící postavou.*“ (Klíma, 1990, s. 6)

Smíme říci, že Klíma tímto tvrzením začíná komunikovat se čtenářem. Snad se ho snaží svést na falešnou stopu, aby pro něho bylo čtení zábavnější. Čtenář v díle vidí mnoho společného mezi autorem a vypravěčem a může tedy přemýšlet, jestli tomu opravdu tak je či nikoli.

Chvatík se o díle *Láska a smetí* také vyjadřuje ne příliš pozitivně: *„... ale jakmile asi v polovině knihy pochopíme, že nás již neočekává nic víc než nové vydání starého milostného trojúhelníku, utonutí citu v hádkách a vzájemných hořkostech, jsme přece jen poněkud zklamáni.*“ (Chvatík, 1991, s. 139)

Podobný názor má i Janoušek: *„Ze čtenáře se stává víceméně pasivní pozorovatel autorovy produkce, v níž jsou všechny myšlenky kladné, nejsou však překvapivé a zpravidla ani zvlášť objevené, alespoň pro toho, kdo léta žil u nás v Čechách a samo prostředí na něj tudíž nepůsobí exoticky. Próza nepřekračuje hranici toho, co já – ty – my de facto víme či alespoň tušíme.*“ (Janoušek, 2009, s. 110)

Již mnoho kritiků napsalo, že jakmile asi v polovině knihy pochopíme, že nás nečeká nic nového, než milostný trojúhelník, hádky, výčitky a citové vydírání, do toho filosofické úvahy, můžeme být lehce zklamáni. Mnozí na to mají ale naprosto opačný názor.

Musíme také připomenout, že tento román měl světový úspěch a byl přeložen a vydán v několika zemích. Mimo Anglie, Německa, Ameriky byl vydán také například i v Turecku či v Brazílii. (Čermák, Klíma, 1995)

DĚJ

Hlavním hrdinou románu je spisovatel v době normalizace. Za svůj život vystřídal řadu profesí a nyní pracuje jako metař, jelikož nesmí publikovat. Zároveň pracuje na eseji o Franzi Kafkovi. Příběh metařské čety, která prochází Prahou, prolínají vzpomínky a obrazy retrospektivy spisovatelova života, jež se mu vybavují v mysli.

Nejdominantnější roli zde hraje vztah k milence Darje a k vlastní ženě. Hlavní postava se nemůže rozhodnout, se kterou ženou má zůstat. To dokazuje i ukázka: *„Přál bych si obejmout ji a povědět všechno, co mě tíží: odpusť mi a zůstaň stále takto se mnou! A prosit sebe: zůstaň s ní, je to přece tvá žena. A prosit svoji duši: upokoj se! A prosit tu druhou: propusť mě beze zloby a bez pocitu křivdy.“* (Klíma, 1990, s. 118)

Mnoho hezkých vzpomínek se také točí okolo vztahu spisovatele s jeho otcem. *„Naříkal jsem a bědoval nad tou ztrátou a tehdy mi tatínek řekl: Pamatuj si, že muž nikdy nepláče! Bylo to jedno z mála naučení, jehož se mi od něho dostalo.“* (Klíma, 1990, s. 41)

Hlavní hrdina si v díle klade mnoho otázek o smyslu lidského života. Často uvažuje nad Kafkovým osudem a nad jeho odkazem lidstvu.

I sám hrdina si pokládá mnoho otázek o svém životě: *„Také já se choval v životě pošetile, abych si ulehčil svoji trýzeň, nedokázal jsem opravdově ani milovat ani opustit ani zůstat sám jen se svou prací. Tak jsem možná promarnil, po čem jsem kdy v životě prahl, a navíc jsem oklamal ty, které jsem toužil mít rád.“* (Klíma, 1990, s. 215)

TÉMA

Na první pohled se může zdát, že jediné téma, které se v této knize objevuje, je téma muže, jenž se nemůže rozhodnout mezi dvěma ženami. Autorův popis daného problému je o to zajímavější, že se zde prolínají epické a reflexivní pasáže.

Stejný názor má i Kosková ve své knize *Hledání ztracené generace*: „*Básnická metafora sjednocuje prolínání epických a reflexivních pasáží a dává milostnému příběhu hlubší metafyzické dimenze.*“ (Kosková, 1996, s. 173)

Opět se zde objevuje téma role jedince ve společnosti. Hlavní hrdina často vede úvahy o roli, jakou hraje člověk ve společnosti. Například je zde vidět, že autoři nemohli v době normalizace publikovat, mohli maximálně psát „do šuplíku“, což pro ně bylo určitě těžké.

To dokazuje i ukázka: „*Najednou mě napadlo, že to byl ten důvod, proč jsem se minulého jitra ocitl s vozíkem na ulici. Potřeboval jsem ráno někam jít, aspoň na čas mít samozřejmý cíl: někam se vydat, vykonávat tam jakoukoliv činnost a naslouchat jakýmkoliv řečem, jen abych nemusel v tichu naslouchat praskání nitek.*“ (Klíma, 1990, s. 68)

Láska je v tomto díle zastoupena tématem muže, který miluje dvě ženy, ale nemůže se rozhodnout, kterou více. Smetí zde představují nejen odpadky, ale smetím jsou zde nazýváni i lidé, například spisovatelova vzpomínka na válku: „*Když jsem se po válce dozvěděl, že všichni, co jsem měl rád, které jsem znal, jsou mrtví, zplynovali je jako hmyz a spálili jako smetí, zmocnilo se mě zoufalství.*“ (Klíma, 1990, s. 44)

Smetí je podle ústředního hrdiny všude: „*V našem čase svobody na světě nepřibývá, i když se tak někdy zdá, přibývá leda zbytečného pohybu, věcí, slov, smetí i násilí. A protože nic nemůže zmizet s povrchu planety, zplodiny naší činnosti nás neosvobodí, ale zavalí.*“ (Klíma, 1990, s. 149)

Sám Klíma o knize *Láska a smetí* v rozhovoru s publicistou Milošem Čermákem napsal: „*Snažil jsem se v téhle knížce vyjádřit pokud možno komplexně svůj pocit ze života, uvažovat o tom, co rozumím láskou, co je v našich životech podstatné, co absurdní, co marnivé, co marné, po čem toužíme, co můžeme dosáhnout a co nikdy nedosáhneme. Ukázat to na obrazech a lidských osudech.*“ (Čermák, Klíma, 1995, s. 119)

Dílo může ovšem představovat něco mnohem hlubšího. Autor nepřetržitě spisovatele dostává do krizových situací. Ty muž řeší ale velice zodpovědně. Hlavní hrdina a smíme-li říci i spisovatel mají, i přes omezení, jež nastolila vládnoucí strana, velice pestrý život. Práce metaře představuje volný pohyb po Praze, přičemž se spisovatel dostává na různá místa. Zároveň polemizuje o Kafkovi a smyslu života. Také musí řešit svůj život

mezi dvěma ženami. Obě velice miluje a ani jednu nedokáže opustit. To vše je opravdu mnoho na jednoho člověka.

PROSTŘEDÍ

Hlavní hrdina pracuje jako metař, proto má možnost procházet celou Prahou. Díky tomu se dostává na různá místa a setkává se s různými lidmi. Muž si v podstatě žije jako svobodný člověk. Nikdo ho neomezuje a nepeskuje.

Často si s kolegy dávají pauzu v nějaké hospodě, kde si dají pivo a guláš. Společně vedou řeči o ničem, či se dozvídají o osudech kolegů. Hospoda symbolizuje lidové prostředí. Panuje tu vždy uvolněná nálada a postavy alespoň na chvíli zapomínají na starosti.

Prostředí domova vytváří hlavně spisovatelova manželka. Tu lze přirovnat k řece, klidné, široké řece, jež si líně a bezpečně proudí a v níž manžel nachází jistotu a pevnou půdu pod nohama.

Úplný opak tvoří milenka, nespoutaná a divoká řeka, vášnivě proudící a poskakující. A podle toho vypadá i její byt. Muž s ní zažívá mnoho zajímavých dní. Odjíždí s ní dokonce na dovolenou. Dovolená představuje místo pohody a klidu, které jim naruší zpráva od manželky, že za mužem přijede.

Také se z hrdinových vzpomínek dozvídáme, kde se kdy nacházel. Například zjišťujeme, že byl v koncentračním táboře, vystřídal různá pracovní místa. Byl dokonce i v Americe, o různých zážitcích a pocitech vede rozhovor s novinářkou.

To lze ukázat na úryvku z knihy: *„Po Americe se mi občas zasteskne. I ve snech svobodně bloudím mezi mrakodrapy anebo ujíždím po silnicích nekončícími krajinami vždy plný očekávání. A přece téměř každý z těch snů končí úzkostně: zůstal jsem v té zemi za mořem, nikdy se už nevrátím domů, tedy na místo, kde jsem se narodil a kde lidé, anebo aspoň někteří z nich, mluví mou mateřštinou.“* (Klíma, 1990, s. 96)

Můžeme tedy říci, že prostředí vlasti a domova je pro ústřední postavu velice důležité.

POSTAVY

Ústředním hrdinou této knihy je spisovatel, jenž za svůj život vystřídá několik povolání, a když jako spisovatel dostane zákaz publikovat, začne dělat metaře.

Proč právě metaře, vysvětluje hrdina hned v začátku knihy: „*Sám si nejsem jist, co mě přimělo, abych zkusil tohle nepřitažlivé povolání. Nejspíš jsem doufal, že tu najdu nové stanoviště, z něhož by se dal nečekaně nahlédnout svět. Člověk opětovaně zjišťuje, že nenahlédne-li svět i lidi z jiného místa, než si zvykl, otupí.*“ (Klíma, 1990, s. 8)

Dalo by se říci, že jde o autobiografický román. Je zde velice podobností mezi autorem a ústředním hrdinou, ovšem je možné, že autorovi šlo o to, aby čtenář v hlavní postavě viděl právě samotného autora.

O tom píše i Janoušek: „*Jsem dalek toho, abych ztotožňoval hlavní postavu románu *Láska a smetl s Ivanem Klímou*, vždy v těchto případech jde o větší nebo menší autostylizaci, nicméně je faktem, že Klíma sám se maximálně snaží, aby jako autor čtenáři s postavou splynul a jeho text tak nabyl prvku autenticity. Nedopustím se tudíž patrně žádné chyby, jestliže občas nějaký ten hrdinův výrok autorovi přičtu.*“ (Janoušek, 2009, s. 108)

Hlavní hrdina je součástí milostného trojúhelníku, doma má milovanou ženu Lídu, ale miluje i svoji milenkou Darju. Tu několikrát opustí a chce zůstat se svojí ženou, ovšem neustále se k Darje vrací. Manželka se o nevěře dozvídá a místo toho, aby se zlobila a byla nešťastná, začne rozebírat, proč jí je muž nevěrný, zloba a smutek přichází později.

„*Žena žasla nad tím, co jsem jí sdělil. Nechtěla uvěřit, že jsem ji tak dlouho obelhával.*

„*Řekl jsem, co asi říká většina mužů v takové situaci, že jsem ji chtěl ušetřit trápení, neboť jsem věřil, že všechno rychle skončí.*

A ty to nechceš skončit? Zeptala se.

„*Řekl jsem, že tu druhou mám rád, že jsem nikdy nemiloval žádnou ženu jako ji.*

„*Ale já myslela, že máš nejvíc rád mě! Oči jí zalily slzy. Pak si přála slyšet podrobnosti, jakákoliv pravda je jí milejší než mlčení. Ať povím, čeho se dopustila a co by mohla napravit.*“ (Klíma, 1990, s. 89)

Spisovatel je také filosof, velice se zajímá o Kafku a často si pokládá otázky o smyslu lidského života a snaží se pro ně nalézt nějakou odpověď. Filosofických úvah nalézáme v textu opravdu hodně.

To můžeme vidět i v ukázce: *„Ze smetí, které nás zavaluje a ohrožuje dechem svého rozkladu, nejnebezpečnější jsou spousty zvětšených myšlenek. Převalují se kolem nás, stékají po úbočích našich životů. Duše, jichž se dotknou, vadnou a brzy už je nikdo živé nespátří.“* (Klíma, 1990, s. 166)

4.3 EXILOVÁ LITERATURA

4.3.1 JAN NOVÁK – MILIONOVÝ JEEP

Román Milionový jeep napsal Jan Novák, na rozdíl od předchozího díla, v angličtině a vyšel v roce 1985, teprve poté byl přeložen Jaroslavem Kořánem do češtiny a v tomto znění ho vydalo Torontské nakladatelství v roce 1989.

Chvatík se o tomto překladateli zmiňuje i ve svém článku: *„Sugestivní umělecké poselství románu zdůrazňuje i vynikající překlad Jaroslava Kořána. Zdánlivá „neliterárnost“ podání se v této promyšlené jazykové struktuře stává náročnější normou „autentičnosti“ české prózy nové generace.“* (Chvatík, 1991, s. 93)

Autor se inspiroval osudem vlastního otce, a tak tento román, rozdělený do 19 kapitol, svým rodičům věnoval.

Havel se o knize vyjádřil velice působivě: *„Mě však fascinuje – a to je druhá věc – jak tenhle epos začíná v závěrečných kapitolách přerůstat sám sebe a jak se nenápadně mění v cosi víc, než čím se původně zdál: ve velké a tragické podobenství.“* (Havel, 1990, s. 281)

Chvatíkův náhled na podstatu románu se shoduje s námi níže uvedeným názorem: *„Novákův román má hodnotu více než svědeckou; je nejen vynikajícím uměleckým obrazem ambivalence americké emigrace, ale i výrazným varováním právě zde a právě nyní. „Úspěch“ ve svobodné soutěži nelze vykoupit za cenu pošlapání obecně lidských hodnot poctivosti, slušnosti a pravdivosti – vůči jiným i vůči sobě samému.“* (Chvatík, 1991, s. 93)

Není tedy překvapením, že v roce 1989 získal Jan Novák za svoji knihu Cenu Egona Hostovského.

DĚJ

Příběh začíná v době heydrichiády, kdy se nevládní otec hlavního hrdiny dostává do německého vězení. Tím získává jeho syn „svobodu“, jeho otec totiž vládl pevnou rukou, a snaží se chovat velice nezávisle. Kvůli tomu, že otec i matka nebyli ve straně a ani nechtěli být, je synovi odepřeno vzdělání. Zůstává mu zpřístupněna pouze podřadná úřednická práce a nakonec jen dělnická zaměstnání. To vše utvrzuje mladého muže v odporu k vládnoucí moci a v touze stát se bohatým. Jednoho dne se mu za ním přijde kamarád s otázkou, jestli by si nechtěl přivydělávat jako bankovní úředník. Ve firmě se totiž otevře interní banka, kam si lidé budou moci ukládat vydělané peníze. Jelikož se hlavní postava dobře vyzná v číslech, okamžitě toho využije a nabídku přijímá. Časem ale zpronevěří hodně peněz. Všechny peníze však prosází a utratí za zbytečnosti. Aby si začal plnit svůj „americký sen“, koupí si starý americký jeep značky Willys a předělá ho k obrazu svému.

Po čase se ústřední postava začne ale obávat, že se na jeho zpronevěru brzy přijde. Neváhá tedy využít srpnových událostí v roce 1968 a uteče s rodinou do Rakouska, odkud chce emigrovat do USA. V utečeneckém lágru v Rakousku rodina stěží přežívá, proto jsou všichni nadšení, když jednoho dne konečně odletí do USA do města českých emigrantů – Chicaga.

Nicméně dělnická práce hlavního hrdinu nebaví a poté, co v Las Vegas vyhraje slušné peníze, začíná podnikat. To končí krachem, ale muž se stále honí za vidinou bohatství, až se z něho stává kleptomán. Vinou toho přijde o práci, čím dál tím víc pije, hraje si na filantropa a jednoho dne dokonce podpálí byt. V tu chvíli od něho odchází jeho manželka, která stále doufala, že se muž změní. Muž nakonec skončí v psychiatrické léčebně, kde píše své životní Omnium.

TÉMA

Téma, které se v Milionovém jeepu objevuje, je osud problematické hlavy rodiny, otce, jenž chce být nezávislý a svým přístupem dosáhnout „amerického snu“, ale stává se

obětí nejen světa a doby, ale také sebe sama. Tento podvodník neváhá pošlapat obecné lidské hodnoty, jako jsou pravdivost, slušnost či poctivost. „Zlodějíček“ si vypůjčí od mnoha přátel peníze a neváhá je utratit v Las Vegas, když se snaží opakovaně vyhrát. Ovšem neustále prohrává, a tak si ani nevzpomene na to, že by měl vrátit vypůjčené peníze. Manželka se za něho velice stydí a raději nechodí do společnosti, aby se přátelům nemusela podívat do očí. Hlavní postava si postupně odcizuje i rodinu, ale to už ho jeho sen natolik zaslepil, že vidí jen představu velkého bohatství. Velice přesně je zde zobrazen malý český „podvodníček“ a jeho velký úpadek.

Novák ve své knize popisuje prostřednictvím hlavní postavy období od 50. let až po léta 80. Nejprve se dozvídáme o nástupu a následné vládě komunistické strany, a to do roku 1968, kdy hlavní hrdina se svojí rodinou odejdou do utečeneckého tábora v Rakousku. Zde popisuje hrdina, jak to v takovýchto lágrech chodí a kdo je v nich u moci. Nakonec se v knize čtenář dočte o mužově pokusu splnit si svůj „americký sen“.

Z textu tedy vidíme autorovu snahu podat svědectví o době, ve které žil, o bezmoci a bezpráví, v jakém všichni lidé podle autora v Československu žili, a o jejich pokusech utéci za lepším. Odpovídá tady na některé otázky typu: Opravdu v bezpráví a v bezmoci žili všichni? Mnoho lidem ke spokojenosti stačilo, že měli práci, bydlení a rodinu. Ovšem ne všem tyto jistoty stačily.

Ale opravdu odejdou hrdinové za lepším? V rakouských utečeneckých lágrech uprchlíci velice trpěli a v USA sice dostanou byt a práci, tudíž šanci začít žít nový život, ale tím veškerá pomoc končí, emigranti se musí postarat sami o sebe, ale bez znalosti kultury a jazyka to jde velice těžko.

PROSTŘEDÍ

V tomto díle nehraje podle našeho názoru prostředí klíčovou roli, ovšem díky jeho popisům si čtenář může představit, jak vypadal život českého emigranta.

V románu *Milionový jeep* se vystřídá mnoho různých prostorů. Nejprve se dozvídáme o vězení v době heydrichiády, kde je mužův otec uvězněn, poté o prostředí, kdy se dostala k moci komunistická strana. Nějakou dobu muž pracoval u svého tchána na statku, chvíli na to byl poslán na vojnu, po návratu dělal závozníka v sodovkárně apod. Nejvíce se mu „dařilo“, když si přivydělával jako bankéř.

Dozvídáme se, jak v tomto prostředí dobře fungovalo podplácení a obelhávání, ale vše má své meze, a tak se čtenář náhle spolu s hrdinou ocitá v prostředí rakouského utečeneckého tábora.

Nachází se zde špinavé místnosti, okna bez skel, postele s pochybnými matracemi. V jedné místnosti přežívá až několik desítek lidí. To vše musí rodina podstoupit, aby otec utekl před hrozícím kriminálem a dosáhl svého „amerického snu.“ V táborech vládnu gangy mladých uprchlíků, v kuchyních zas gangy albánských utečenců, a tak se rodina snaží dostat co nejdříve pryč.

Nakonec se přece jen dostanou do Chicaga, města, kde chce otec začít nový život, ale opět je tu stejné prostředí – byt a práce. Jediné, co je tu navíc, je svoboda. Nelze ale říci, že by se uprchlíci cítili svobodně, neuměli jazyk, a tak dostávali jen podřadné práce, což se otci nelíbilo.

Začal pracovat jako správce jedné bytové jednotky, tudíž vlastnil univerzální klíč, díky němuž se dostal do každého bytu a mohl obdivovat životy jiných lidí. Postupně se tímto způsobem vloupal téměř do každého bytu a nenápadně se je snažil vykrádat.

Prostor a čas, který se celým Novákovým dílem prolíná, není fyzického, ale spíše duchovního rázu. Vidíme neustálé úpadky malého podvodníka, jenž se snad až vyžívá v situacích, v nichž může neustále okrádat a lhát.

POSTAVY

Ústředním hrdinou této knihy je otec čtyřčlenné rodiny, jenž podle otcova vzoru nechce být jen loutkou vládnoucí strany. Zároveň nechce zůstat pouhým dělníkem a klade si velké cíle. Chce se stát boháčem a touží po nezávislosti. Bohužel působí na čtenáře spíše jako tragický hrdina.

Přestože se na začátku příběhu dozvídáme, že se hrdinův otec jmenuje Jan Svoboda, jméno hlavní postavy se po celý děj nedozvíme. Autor ho zde nazývá básníkem, dělnickým vůdcem, bankéřem, mystikem, filantropem a nakonec pyromanem. To pouze dokazuje nedostatek identity hlavního hrdiny, hrdiny drceného dobou a poměry.

Chvatík velice dobře popsal, jak hlavní postava reaguje na tlak společnosti: *„Reaguje však na tyto tlaky zcela neadekvátně, dlouhodobou defraudací, hráčskou vášní,*

fantasmagorickými podnikatelskými pokusy a nakonec vykrádáním bytů a podváděním krajanů.“ (Chvatík, 1991, s. 92)

Čtenář si po přečtení tohoto románu jistě položí otázku, jestli je v podvodníčkovi vůbec něco dobrého a co vůbec za svůj život dokázal. Ze začátku knihy se dozvídáme o šťastně prožitých chvílích s manželkou, o narození dvou krásných dětí. V té době byl básník šťastný a měl své sny. Bohužel zbytek knihy není o ničem jiném, než o tom, jak tento muž okrádá, lže, podvádí, a to dokonce i svoji manželku. Děti miluje víc než sebe, ale manželka ho podle jeho názoru nechápe a nepomáhá mu. Světlá stránka se u něho objevuje ještě v rakouském utečeneckém lágru, kdy pomůže zraněnému Slovákovi. Tím ale končí veškeré jeho dobro. A co hlavní hrdina dokázal? Jako básník nenapsal žádnou pořádnou báseň, jako sázkař a investor neuspěl, podnikání mu také nevyšlo, prohrál první poslední. Jediné, v čem byl úspěšný, byl zločin.

Hlavní postava neustále touží přelstít svět, to je jeho představa nezávislosti. Můžeme však vidět, jak se z malé české figurky, prožívající krušné chvíle, stává univerzální hrdina. Čím víc se blížíme k závěru knihy, tím víc je nám jasné, že zloděj vyrostl ve smutného svědka, jenž vidí jakousi beznaděj pokusů vylhat se ze všeho, bídu dnešního světa, bídu lidského údělu.

O tom píše i Havel: *„Jeho smutný konec má v sobě náboj mnohoznačného, zneklidňujícího, ba až varovného poselství. Uvědomujeme si, že se nevyllžeme ani ze své minulosti, ani z následků vlastních činů, ani z povinnosti postavit se tváří v tvář tomuto krutému světu.*“ (Havel, 1990, s. 280)

Ostatní postavy doplňují jen střípky děje. Jediná osoba, která se zde projevuje, je manželka. Ta stojí muži neustále po boku, snaží se ho pochopit a stále doufá, že se jednoho dne změní, ale bohužel se nic neděje. Když zjistí, že ji muž opět okradl a že okradl i jejich známé, sbalí si kufry a od muže odchází.

Naposledy ho navštíví až v okamžiku, kdy již manžel tráví svůj zkrachovalý život v psychiatrické léčebně a odmítá s kýmkoliv mluvit. I v této chvíli muže lituje: *„Zjistila, že ke svému manželovi nechová žádnou hořkost. Cítila jen smutek a soucit. Ale pomalu jí začalo docházet, že se nejspíš ocitla v jednom z jeho stále se rozšiřujících kruhů zjednodušování. Co ho znala, byla schopnost zjednodušovat jeho nejsilnější stránkou.*

Svého času si zjednodušil život tím, že prodal housle, pokračoval v tomhle zjednodušování defraudacemi a podpalováním domů, a teď dospěl tak daleko, že ze svého života hodlal vypustit svou rodinu. A nikdy si už neuvědomí, že si tím život vždycky jen nekonečně zkomplikoval, když si jej zjednodušil.“ (Novák, 1989, s. 332)

4.3.2 JAN PELC – ... A BUDE HŮŘ

Pelcův, pro většinu lidí naprosto šokující, román vyšel poprvé kompletně v roce 1985 v Kolíně nad Rýnem. Román tvoří tři části – *Děti rodičů*, *Děti ráje* a *Děti cest*. Zajímavé je, že nejdříve autor napsal část druhou – *Děti ráje*, a to v roce 1983, poté vznikla část třetí – *Děti cest* (1984) a nakonec Jan Pelc napsal v roce 1985 *Děti rodičů*. Poprvé se o Pelcovi a jeho části *Děti ráje* dozvěděli čtenáři v časopisu *Svědectví* v roce 1984. V Československu vyšel oficiálně až v roce 1990.

Tento undergroundový, ohromující, kontroverzní román vyvolal obrovské diskuse. Někteří ho úplně zamítli, jiní ho přijali velice nadšeně.

Mnoho kritiků, například Rio Preisner, považuje text za „zbožnění“ zla, který by mohl vést k propagaci toho, jak se má společnost chovat. Vidí v něm jakousi „výzvu a návod k následování“ a přirovnává text k Hitlerově *Mein Kampf*. (Janoušek, 2008)

Naopak ve čtenářské anketě Radia Svobodná Evropa se část *Děti ráje* umístila v roce 1984 na druhém místě čtenářské oblíbenosti. (Staněk, 2000)

Podle našeho názoru Jan Pelc výstižně poukázal na život části mladých lidí v době 80. let. Sám v roce 1981 emigroval do Francie, tudíž mohl popsat nejen život zde v Čechách, ale také život emigranta ve Francii.

DĚJ

Ústřední postavou je student Olin, jenž nesnáší svého přísného otce, a tak naschvál odejde ze střední školy. Otec se ho snaží dostat díky známostem alespoň na učiliště, ale Olin to nezajímá. Najde si nové kamarády v hospodě U Boučků a začne se s nimi poflakovat, pít a fetovat. Jeho velkým vzorem je kriminálník Josef. Aby se Olin

vyhnul kriminálu, jelikož se tehdy zavíralo i za tak zvané příživnictví, najde si sem tam nějakou práci a nakonec skončí s kamarádem Špínou u technických služeb. Dostanou i vlastní pokoj, kde se opět konají velké mejdany. Jen aby se vyhnul vojně, nechá se dokonce několikrát hospitalizovat na psychiatrii.

Se svojí druhou láskou Bejbinou se ožení a čekají spolu dítě. Bejbina ovšem Olina opouští, jelikož nechce, aby dítě vyrůstalo mezi alkoholiky. Tím totiž Olin už dávno je, jelikož se bez alkoholu neobejde, a když ho Bejbina opustí, podřeže si v opilosti žíly a skončí v Bohnicích. Takto končí první část knihy – Děti rodičů.

V další části, Děti ráje, se Olin opět dostává mezi své kamarády a znovu rozjíždí mejdany. Dokonce obě dvě dívky, které spolu s Olinem začnou žít společně v jednom bytě, s ním otěhotní. V tom samém bytě se vyspí i s vlastní sestrou. Nakonec se se svým vzorem Josefem zamotá do velice brutální rvačky, po níž mnoho lidí skončí s vážným zraněním v nemocnici. Situace je už pro něho neúnosná, uvědomí si, že takový život nechce, a tak se rozhodne společně s kamarády Otou a Olinou utéct. To se jim bohužel nepodaří a druhá část končí tím, že Olin skončí ve vězení.

Poslední část románu nese název Děti cest. Hlavní hrdina si po návratu z vězení vyřídí falešný pas a odjíždí na dovolenou do Jugoslávie, odkud chce utéct do Francie. Nakonec se mu to podaří a do Francie skutečně uteče.

TÉMA

Jako v knize Jana Nováka – *Milionový jeep*, i zde se setkáváme s hrdinou, jež řeší své existenční problémy. Dalo by se dokonce říci, že mají velice podobný osud. V *Milionovém jepeu* chce být hlavní hrdina svobodný, bohatý, nechce se dříť, chce si užívat života. Tohle vše se nachází i v knize ... a bude hůř. Hrdinové chtějí být také svobodní, nechtějí brzy ráno vstávat a někde se dříť. Dokonce zachází mnohem dál, na rozdíl od postavy otce v *Milionovém jepeu* nechtějí ani rodinu, netouží po tom přijít z práce a starat se o děti.

Postavy mají často bujné představy o ideálním světě. Chtějí místo, kde se mohou do nekonečna opíjet, provozovat sexuální orgie, nikdo je tam nebude rušit, nic jim přikazovat.

Olin prostě odmítá dělat to, po čem touží téměř každý normální člověk, například najít si práci, životního partnera a založit rodinu a mít nějaké životní jistoty. Raději bude tvrdit, že z něho režim udělal chudáka.

Pelc opravdu dokázal v tomto díle skvěle vyjádřit, jak hluboko může člověk klesnout.

PROSTŘEDÍ

Prostředí, jež se v díle objevuje, je velice zvláštní. Hlavní hrdina naprosto odsuzuje domov, nesnáší svého přísného otce, matku, co nemá názor. Obvykle si pod pojmem domov člověk představí místo klidu, pohody, místo, kde ho nikdo neruší a kde má své soukromí. Tady tomu tak není. Olin domov nenávidí a místo pohody a klidu nachází v hospodě U Boučků, která je ovšem pravým opakem klidu. Hospoda často představuje místo, kde lidé často mluví o svých problémech, je zde velice rušno, často se tam lidi poperou a člověk tam nemá žádné soukromí.

Hlavní postavy nechtějí být samy, vyhledávají místa, kde se nachází více lidí, a společně se oddávají alkoholovým či sexuálním radovánkám. Společně touží po klidném místě, v němž je nikdo nebude rušit a v němž budou svobodně žít a říkat si, co chtějí. A místo toho, aby si tedy hrdinové našli nějakou louku či les, kde je klid a kde mohou svobodně žít, chodí do hospody, kde může sedět „zvěd“ a kam často jezdí policie na kontroly.

Když hlavní postava uteče přes Jugoslávii do Rakouska a poté do Itálie, pobývá v utečeneckých táborech. Pelc popisuje místo utečeneckých lágrů naprosto stejně, jako ho popsal Jan Novák v *Milionovém jeepu*. Budovy jsou přeplněné lidmi, vládnu zde gangy a člověk zde spíš přežívá a těší se na lepší budoucnost.

Ale ani Francie, kam se nakonec hlavní hrdina dostane, není novým začátkem. Olin se opět vrátí ke svému starému životu a vyhledá místo, kde žijí vyvrženci společnosti. Tam se s nimi může opíjet a „svobodně“ žít.

POSTAVY

Ústředním hrdinou je student Olin, který opustí školu, aby naštvál svého přísného otce. Olin odmítá stereotypy, které mu všichni nutí, a prostor pro seberealizaci nachází v hospodě u Boučků mezi svými vrstevníky. Seberealizaci zde ale představují alkoholové dýchánky a sexuální orgie.

Hlavní postava Olina se v průběhu děje nijak nevyvíjí. Odmítá vše, co nějak souvisí s normálním životem. Chová se jako rozmazlené dítě, nic mu není svaté. Neustále mluví o tom, jak mu režim ubližuje, ale do té doby, než se začne chovat jako hlupák, se o něho režim nestará. Tato postava prostě chce být trpitel a vyvrženec společnosti. Touží po tom, aby mu bylo ubližováno a on se mohl se svými přáteli navzájem litovat.

Olin s celou svou partou se často oddávají nezávaznému přežívání, jež často hraničí s kriminalitou. Všichni mají určitou představu o svobodě a jiné životní hodnoty či estetické a etické normy zásadně odmítají. Nechtějí žít v neustálém stereotypu, v němž žije znormalizovaná česká společnost, ale sami volí opačný stereotyp. Jediné, co zvládají, je „tlachání“ o lepším životě a opíjení se.

V následujícím úryvku z knihy je jasně vidět, co tato mladá skupina naprosto odmítá. *„Tak dobře. Já se nechám léčit, udobřím se s rodiči, budu makat, to znamená v pět vstávat, v šest píchat, ve tři bejt doma, udělat nákupy, pak se dívat na debilní film, jít spát. To je ten váš život, za který mám bejt vděčnej?“* (Pelc, 1996, s. 166)

Postavy se sice distancují od jakési socialistické morálky, ale zároveň se též distancují od základních mravních hodnot, jako jsou láska, rodina či výchova dětí.

Například Olin se v průběhu děje několikrát „vážně“ zamiluje a ten cit, jenž je zde vyjádřen, na nás má působit snad až dojemně, jelikož má poukázat na to, že Olin není vlastně až takový cynik a že se v něm přece jen nachází i dobré srdce. V knize se rovněž dozvídáme o dětech, které Olin zplodil s několika dívkami, ale čtenář se vůbec nedozví nic o tom, že by o ně jevil jakýkoli zájem. Ani když se ožení se svojí láskou Bejbinou, s níž čeká také dítě, se nedokáže oprostít od svého stylu života a začít žít normálně. Proto od něho jeho láska odchází a on se pokusí spáchat sebevraždu místo toho, aby se k této situaci postavil tak, jako se k ní staví normální lidé.

Ještě víc podpoří jejich smýšlení o bezpráví v tomto režimu sebevražda Lesního muže, bývalého pilota anglického letectva, jenž byl v 50. letech vězněn za to, že se obětoval pro kamarády, jimž se podařilo utéct. Nyní je bez domova, a tak ho policie proti jeho vůli zavře do doma důchodců, kde dochází k oné sebevraždě.

Toto velice popudí Olinovu partu, a jak napsal M. Jungmann, začnou si hrát na kritiky mravnosti, protože to, co se stalo Lesnímu muži, symbolizuje podle nich tyranizování celé společnosti, o které však nic nevědí.

Neustále si opakují, že oni jsou lidé a ti ostatní „hnůj“, zrůdy honby za „kusem žvance“, jak to zdařile nazval Jungmann.

Ovšem ve skutečnosti nelze dávat za vinu režimu alkoholismus, fetování, „flákačství“ či pokles k sexuálním orgiím. To se ve společnosti objevovalo odjakživa. Tihle nešťastníci se ve skutečnosti nebojí režimu, ale sami sebe.

Velice výstižný popis těchto vyvrženců podává autor prostřednictvím Hanky, sestry Olina: *„Vám není nic svatý, ani ta láska... Proto vy jste tak nešťastný, věčně vožralí, smějete se normálním lidem, ale přitom jim závidíte, když už nic, tak aspoň tu lásku. Podívejte se na sebe co jste – chudáci, ubožáci, pivní žoky, který se na nic jiného nezmůžou než na opici a nadávky na režim, kterej prej vás zkazil, jak říkáš, ale houby vás zkazil, vy byste byli stejně ubohý za jakýhokoli režimu, vám to tady vlastně moc vyhovuje, aspoň to máte čím vokecat, blbci.“* (Pelc, 1996, s. 193)

Mnoho lidí tento román považuje za protikomunistické dílo, ale nemůžeme s nimi souhlasit. V textu není mnoho zmínek o režimu, jenž v té době vládl v Čechách. Podle Jungmanna je hrdina vydáván autorem za oběť režimu a má být čtenářem také tak chápán. (Jungmann, 1988)

Podle našeho názoru, jde spíše o poukázání na to, co je po celá staletí opomíjeno – na lidi, kteří si dobrovolně zvolí žít jako vyvrženci společnosti. Olin odsuzuje režim, to ten ho tak zničil, ten z něj udělal alkoholika a vyvržence, ale když se rozhodne utéct z Čech, protože mu hrozí vězení, a nakonec se i dostane do vysněné Francie, kde může začít nový život, raději opět volí „svobodu“. Najde si nové přátele, jež povětšinou nemají domov,

radost vidí jen v opíjení se, na jídlo a pití si vydělává žebráním. To je život, který se Olinovi líbí.

5 POKUS O SYNTÉZU

Průlomový zvrat v české literatuře nastal po listopadu roku 1989, kdy došlo ke zrušení hranic mezi dosavadními třemi komunikačními okruhy, tedy tvorbou vydávanou v oficiálních domácích nakladatelstvích, texty šířenými samizdatovou formou a tvorbou exilových vydavatelství.

Vznikla spousta nových nakladatelství a vydavatelství, která se začala předhánět se zavedenými firmami ve zpřístupnění dosud zakázaných titulů. Vydávají se hlavně knihy samizdatových a exilových spisovatelů, které u nás dříve nemohly být publikovány. Tím ovšem upadá do zapomnění oficiální literatura, již měli v době předchozího režimu čtenáři možnost bez problémů sehnat.

Náhle byla čtenářská obec doslova zahlcena novými tituly. Bohužel dochází k tomu, že sice „slovo“ po listopadových událostech roku 1989 hodně získalo – svobodu, ale zároveň toho mnoho ztratilo, a to na váze i na významu. Z knih se náhle stává obyčejné zboží.

Jedním z nejlákavějších témat pro přilákání čtenářů se stává erotika. Tímto tématem se začali zabývat například Vladimír Páral (*Playgirls I, II.*), Iva Pekárková (*Péra a perutě*) či Iva Hercíková (*Hester aneb O čem ženy sní*).

Čtenářský zájem se také orientuje na autory, kteří se objevili v 90. letech, jako jsou Michal Viewegh, Halina Pawlowská či Barbara Nesvadbová. Nejoblíbenějším autorem se stal právě Michal Viewegh a jeho „popularita“ se ho drží až dodnes.

Po roce 1989 se také objevuje nový literární proud: postmodernismus. Za prvního českého postmodernistického autora byl označován Jiří Kratochvíl, jenž se k tomuto proudu otevřeně hlásil. Mezi další postmodernistické spisovatele bývají řazeni například Jan Křesadlo, Jiří Gruša či Ladislav Fuks se svým románem *Vévodkyně a kuchařka*.

Snad nejvydávanější je dodnes deníková a memoárová literatura. V 90. letech nastal doslova výbuch a vyšlo mnoho takovýchto publikací, například od autorů Václava Černého, Evy Kantůrkové, Ludvíka Vaculíka či Bohumila Hrabala. Dnes jsou v oblibě hlavně životopisy slavných osobností: zpěváků, herců, sportovců či politiků. Bohužel většinou

nejde o kvalitní díla, někdo si vzpomene, že by mohl napsat o někom známém, vždy se přece najde někdo, kdo mu to vydá, cenzura již není. Knihkupectví a knihovny jsou poté zavaleny množstvím takovéto literatury.

Čím více se literaturou zabýváme, tím více se přikláníme k názoru, že pokud se týká umění, již zde všechno bylo. Čtenáře nemůže už nic překvapit. Vše se jen opakuje či nějakým způsobem propojuje.

Tím, že již není cenzura, vydává se v podstatě vše. Značnou část ovšem nelze nazvat jinak než brakem. Kvalitní literatury vychází podle našeho názoru velice málo, a pokud nějaká vyjde, ke čtenáři se často nedostane, protože nemusí být například tak propagována jako jiná díla. Cenzura je sice někdy velice nebezpečná věc, ale do jisté míry by klidně mohla fungovat dodnes jako jistý kvantifikátor toho, co je dobré a co už tak dobré není.

Dnes jsou považovány knihy jen za zboží, nezáleží na tom, zda jde o opravdové umění, hlavní je, že kniha vydělává a autor i nakladatelství bohatnou. Z vlastních zkušeností můžeme říci, že čím lepší reklamu a propagaci kniha má, tím lépe se prodává, a v podstatě nezáleží na tom, jestli je to umění či úplný brak.

6 ZÁVĚR

Cílem naší práce bylo interpretovat díla tří komunikačních okruhů, a to oficiální, samizdatové a exilové literatury. Snažili jsme se také poukázat na rozdílnosti ve volbě témat, prostředí a charakterů postav podle toho, jak se od sebe tyto složky lišily s ohledem na jednotlivé okruhy.

Vycházíme-li z primární literatury, docházíme k závěru, že jednotlivé komunikační okruhy se lišily v tématice a v prostředí.

Hlavním tématem oficiální literatury je povětšinou práce a pracovní nasazení a od toho se odvíjí i prostředí, které je povětšinou pracovní či se práce určitým způsobem týká.

V samizdatové literatuře se zvolení autoři zaměřili hlavně na život jedince v totalitním režimu a na to, jak se se svojí rolí v tomto režimu hlavní postavy vypořádaly. V tomto proudu literatury také nacházíme pracovní prostředí, ale to je zde spíše kritizováno. Samizdatoví autoři se často zaměřovali na prostředí domova a mnohdy se snažili nechat utéct postavy mimo realitu.

Spisovatelé, kteří žili v exilu, měli publikování nejtěžší, byli mimo domov, tudíž nevěděli, co se v České republice děje, a informace, které dostávali, byly mnohokrát nedostačující. Proto se vraceli ve svých dílech k období 50. a 60. let, a na to navazující emigraci. Autoři volí taková prostředí, v nichž mohou poukázat na zruďnosti režimu. Proto lidé odcházejí do exilu a my se dozvídáme o utečeneckých lágrech a o podmínkách v zemi, do které hlavní hrdinové odcházejí.

Pokud se zaměříme na zobrazení postav v těchto třech okruzích, docházíme k závěru, že se v oficiální literatuře autor častokrát zaměřil na „polepšeného hříšníka“, tím je například v románu Jiřího Švejdy postava Kamila Coufala.

V samizdatové literatuře se hlavní postavy často ocitají v krizových situacích, které jsou nuceny řešit. Čtenář tak může nahlédnout, jak se autoři prostřednictvím svých postav vypořádávali s životem v disentu.

Exiloví spisovatelé měli povětšinou jednotný názor na charakter postav: hlavní hrdinové nebyli ve své rodné zemi v době totalitního režimu spokojeni, proto se mnohdy

uchýlili k útěku do ciziny, kde chtěli začít nový, bohatší život. Častokrát byli však z nového života zklamáni.

V závěru práce jsme se zaměřili na syntézu jednotlivých okruhů po roce 1989, kdy došlo k uvolnění politické situace a literatura mohla být volně vydávána, to znamená, že již neplatily žádné zákazy a samizdatoví a exiloví autoři mohli konečně svobodně publikovat.

7 SEZNAM LITERATURY

7.1 PRIMÁRNÍ LITERATURA

PÁRAL, V. *Mladý muž a bílá velryba*. Litvínov: Dialog, 1995, 182 s.

ŠVEJDA, J. *Havárie*. Vyd. 3. Ústí nad Labem: Severočeské nakladatelství, 1982, 378 s.

VACULÍK, L. *Morčata*. Vyd. v ČS 1. Praha: Československý spisovatel, 1991, 131 s.

KLÍMA, I. *Láska a smetí*. Vyd. 1. Praha: Československý spisovatel, 1990, 254 s.

NOVÁK, J. *Milionový jeep*. Toronto, Ont. Canada: Sixty-Eight Publishers, 1989, 342 s.

PELC, J. *...a bude hůř*. Praha: Maťa, 1996, 395 s.

7.2 SEKUNDÁRNÍ LITERATURA

ČULÍK, J. *Knihy za ohradou*. Vyd. 1. Praha: Trizonia, 1990, 420 s.

JANOUSĚK, P. *Dějiny české literatury 1945 – 1989*. III. díl. Vyd. 1. Praha: Academia, 2007, 688 s.

JANOUSĚK, P. *Dějiny české literatury 1945 - 1989*. IV. díl. Vyd. 1. Praha: Academia, 2008, 980 s.

KARPATSKÝ, D. *Malý labyrint literatury*. 2. přepracované vyd. Praha: Albatros, 1997, 573 s.

HOLÝ, J. *Česká literatura*. Vyd. 1. Praha: Český spisovatel, 1996, 305 s.

PÁRAL, V. *Profesionální muž*. Vyd. 1. Český Těšín: GABI – Český Těšín, 1995, 276 s.

LUKEŠ, J. *Prozaická skutečnost*. Vyd. 1. Praha: Mladá fronta, 1982, 307 s.

VLAŠÍN, Š. *Ve škole života*. Vyd. 1. Praha: Československý spisovatel, 1980, 312 s.

DOKOUPIL, B. a ZELINSKÝ, M. *Slovník českého románu, 1945-1991: 150 děl poválečné české prózy*. Vyd. 1. Ostrava: Sfinga, 1992, 314 s.

HOZNAUER, M. *Ludvík Vaculík*. Vyd. 1. Praha: Komenium, 1990, 35 s.

HÁJEK, I. *Prokletá i požehnaná: eseje o literatuře*. Vyd. 1. Praha: Dokořán, 2007, 190 s.

KOSKOVÁ, H. *Hledání ztracené generace*. 2., rozšířené vyd. H. Jinočany: Nakl. a vydavatelství H, 1996, 223 s.

KLÍMA, I. a ČERMÁK, M. *Lásky a řemesla Ivana Klímy: rozhovor Miloše Čermáka se spisovatelem Ivanem Klímou*. Vyd. 1. Praha: Academia, 1995, 161 s.

CHVATÍK, K. *Pohledy na českou literaturu z ptačí perspektivy*. Vyd. 1. Praha: Pražská imaginace, 1991, 174 s.

HAVEL, V. a PREČAN, V. *Do různých stran: eseje a články z let 1983-1989*. Vyd. 2. (v ČSSR 1). Praha: Lidové noviny, 1990, 527 s.

HAMAN, Aleš. *Literatura v diskusi*. Vyd. 1. Jinočany: H, 2000, 157 s.

JUNGMANN, M. *Cesty a rozcestí: kritické stati z let 1982-87*. Londýn: Rozmluvy, 1988, 386 s.

7.3 ČASOPISECKÉ ČLÁNKY

EXNER, M. *Morčata zůstala morčaty*. Tvar. 1991, č. 37.

PŘIBÁŇ, J. *O morčatech a lidech*. Tvar. 1991, č. 26.

8 RESUMÉ

This Bachelor thesis is called 70's and 80's prose. The text itself is sorted into four parts. There are captured changes from the 50's to the end of 60's and early 70's. This work's subject is mainly the development of literature during this period of time and the changes that politics has indeed provoked. Next point is a brief characterization of the communication spheres – official writings and samizdat and exile writings. Following theme is analysis of individual writings of selected authors focused on how the poetics has changed in 70's and 80's. The analysis also shows the setting and looking for so-called “good” character.

The object of this Bachelor thesis is to deeply examine what is the difference between chosen author's individual writings from these spheres. This was reached through reading specialized publications, articles and the author's writings itself.

Thanks to this Bachelor thesis, I improved my knowledge in area of Czech literature between 70's and 80's of 20th century, period when the Communist Party of Czechoslovakia was controlling our entire country.